

Historiska förutsättningar

Inledning

När Svenska kyrkan i Gävle nu gör en översyn av församlingsindelningar i Gävle pastorat är det viktigt att så många aspekter som möjligt vägs in. För att på så sätt kunna vara kyrka. De som arbetar med detta behöver titta på framtiden. Hur ska kyrkan verka i Gävle framåt? Var kommer människor att bo? Hur kommer de att försörja sig? Vad är viktigt för dem? Vilken är deras syn på religionen? Hur kommer människor att leva sina liv här? Det är svårt att se in i framtiden, men man får försöka.

Men lika viktigt som det är att titta framåt är det att titta bakåt. Hur har det sett ut? Vilken är Gävles historia? Vad har kyrkan i bagaget? Vilken är kyrkans historia och varför har kyrkan den nuvarande indelningen? Genom att titta bakåt kanske kyrkan kan undvika att upprepa misstag, om sådana har gjorts, och de som är verksamma idag får också en förståelse för varför saker ser ut som det gör. Det har en gång i tiden funnits en tanke, som då kanske var den bästa, men med tiden har saker förändrats och det som tidigare såg ut att vara den bästa lösningen är det inte längre. Men det ger också möjlighet att behålla det som är bra och utveckla det andra har tänkt tidigare.

Det som här kommer att presenteras utger sig inte på något sätt för att vara heltäckande, mycket fattas, troligen viktiga bitar, men det är några nedslag i historien för att ändå ge en fingervisning om varför det ser ut som det gör i Gävle. Varför ligger kyrkorna där de ligger?

Den historia man berättar utgår från de källor man använder, redan där blir det ett urval. Ibland beror det på att man väljer bort, tiden medger inte att man hittar alla källor, vid intervjuer har människor en tendens att minnas det man vill minnas. Allt detta påverkar den bild som man får av historien.

Svenska kyrkan i Gävle har undersökt delar av Gävles historia, kyrkans historia i Sverige i stort och kyrkans utveckling i Gävle. Allt detta har påverkat där kyrkan står idag. Vad kan de människor som är verksamma idag lära av de misstag som begåtts? Det är lätt att i efterhand döma de människor som tog ett beslut. Men alla bör titta på historien med ödmjukhet, att då man tog beslutet så vad det oftast det bästa som gick att åstadkomma utifrån de förutsättningar man hade då. Förhoppningen är att framtidens människor är lika godhjärtade i förhållande till dagens människors tillkortakommande när de förtroendevalda nu tar beslut om församlingsindelningar.

Mycket av den framgång som Gävle hade tidigare i historien berodde ofta på goda strukturella förutsättningar. Gävle låg bra till i förhållande till den handel som bedrevs under den historiska perioden. Den ena framgången ledde sedan till den andra. Visserligen var det driftiga personer som tog chansen när den gavs, men sällan berodde framgången på en människa utan många faktorer samverkade. Det var flera faktorer som avgjorde att det gick bra. Samma sak borde gälla även när det blir sämre tider. Att Gävle har tappat beror inte på att Gävleborna är dåliga utan har strukturella orsaker som man oftast inte kan göra så mycket åt. Denna gång drog man en sämre lott i utvecklingskarusellen. Visserligen finns det även nu många som tar chansen och inte låter sig stoppas av att staden inte längre betraktas som framgångsrik och att siffrorna många gånger ger indikationer på att Gävle ligger efter; högre arbetslöshet, högre barnfattigdom, sämre folkhälsa med mera.

I boken "Gävle den odödliga staden" skriver Ulf Ivar Nilsson att det verkar som inget biter på Gävle. Staden har brunnit ner flera gånger, ryssen har gått till attack, makthavarna i huvudstaden har flera gånger försökt sätta käppar i hjulen med hjälp av lagar och bestämmelser. Men Gävle finns kvar, större än någonsin och med förhoppningar inför framtiden. Gävle har alltid haft en häpnadsväckande

förmåga att klara motgångar. Varje stadsbrand, inte ens den största stadsbranden i Sveriges historia kunde bromsa stadens utveckling. Varje fientlig attack, varje illvilligt påbud från statens sida har bara gjort Gävle större och starkare, menar författaren. När stadsvapnet diskuterades på 1930-talet var det någon som ville att det skulle vara en fågel Fenix, ett sagoväsen som slukas av lågorna, men sedan reser sig ur askan, lika stark och lika medveten.

I texten nedan kommer det att växlas mellan stadens historia, kyrkornas historia och kyrkans generella utveckling i Sverige med framför allt fokus på indelning. Det börjar med Gävles tidiga historia.

Gävle har en lång historia.

Gävle är Norrlands äldsta stad. Det vill säga Gävle är den enda staden i Norrland med anor från medeltiden. (*Den samtida historien. Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996, sid 9*)

Namnet Gävle är ett betecknande ord för gavel, men var detta äldsta Gävle legat är man inte helt på det klara med. Stadens äldsta delar kan dock inte ha legat i det nuvarande stadscentrumet, eftersom det låg under vatten till medeltidens början. (*Från Gästrikland Gatunamn och Gävle historier*) Gävle hör till de äldre ortsnamnen. (... *Och staden reser sig ur havet, Gösta Carlestam*)

Gävletrakten har troligen varit bebott ända sedan stenåldern, men då de första människorna började bosätta sig här var stora delar av Gävle havsbotten, någon gång mellan vikingatiden och till medeltiden har platsen börjat bebos av människor, den första bebyggelsen fanns troligen vid Gamlebron. Denna ort var en gård eller ett fiskeläge. Människorna som bodde här byggde troligen båtar och livnärde sig av fiske i ån och i havet. Gävleån var segelbar under den här tiden. Senare fick denna plats funktion som en marknadsplats. Idag finns inte mycket som påminner om det gamla Gävle. Flera bränder har förstört staden. Staden omgavs till exempel under en period av ett tre meter högt staket. Det fanns då tre huvudportar. Här fick man betala tull. (*Gävle vår hemstad, sid 8-12*)

1446 får Gävle stadsprivilegier, men staden har redan tidigare nämnts som stad i olika källor. Med ganska hög sannolikhet gav Kung Kristoffer av Bayern stadens dess privilegier 1446. (*Den samtida historien. Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996*) De här särskilda rättigheterna som också Gävle fick började formuleras under 1100-talet och 1200-talet. Dessa gällde såväl människor som verksamheter, till exempel handel. Innebörden var en ökad självständighet gentemot en feodal samhällsorganisation. Svenska staten ville stärka sig själv i förhållande till Hansa. (... *Och staden reser sig ur havet, Gösta Carlestam*)

Den tidiga staden ska antagligen ha legat runt nuvarande Heliga Trefaldighets kyrka. Tillväxten var stark under denna tid. De goda förutsättningarna berodde på fisket, det omgivande jordbruket, samt exporten via järnvågen av produkter från Bergslagen. Stadens borgare fick monopol på sommarfisket under 1500-talet. På grund av sin lojalitet till kungen fick de ha hand om utrikeshandeln för skinn, trä, järn och tjära. (*Den samtida historien. Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996*)

Med denna fjärrhandel kom också de kulturella impulserna söderifrån. Svenska städer var mycket små i slutet av 1500-talet. Man tror att det fanns högst fem städer inräknat Gävle som hade en befolkning över 1000 personer. Någon karta över Gävle fanns nog inte för tiden före branden 1569. Stadsprivilegiebrevet gick då troligen förlorat. (... *Och staden reser sig ur havet Gösta Carlestam*)

Enligt författaren till ".... Och staden reser sig ur havet" växer tre eller fyra maktcentrum fram i Gävle, med avbrott för olika brandkatastrofer. Först ett andligt centrum kring den medeltida staden med kyrkan och gymnasium. Sedan ett juridiskt centrum västerut kring det nya rådhuset och Stortorget och därefter i nära anslutning ett kommersiellt centrum med fiskebörs med mera. På distans söder om ån finns stadsmakten med Gustav Vasa och hans efterföljare, runt slottet.

Gästrikland kan ur ett historiskt perspektiv anses ha en mellanställning. Många fornminnen vittnar om att här har människor funnits länge. Här har de svenska näringarna utvecklats tidigt. Om Norrland var det stora exploateringsområdet, den väldiga råvaruresursen som började utnyttjas då Sverige blev industrialiserat, så har Gästrikland alltid funnits med som en del av GammelSverige. Här finns både de gamla minnena och nya tider. (*Gästrikland Brevskolan Stockholm 1988*)

Under 1500- och 1600-talet bor det cirka 2000 människor i Gävle. (*Gästrikland Brevskolan*)

Nu är det dags att få veta lite om den tidiga Svenska kyrkan. Både generellt och lokalt.

Kyrkans historia i Sverige går tillbaka till 800-talet.

Kristendomen kom till Sverige via handel och mission från kontinenten och de brittiska öarna. Officiell blev den kristna tron i Sverige i och med Olof Skötkonungs dop, alla svenska kungar har sedan varit kristna från 1100-talet och framåt. Norden hade varit ganska isolerat och övergången till den nya tron innebar en djupgående samhällsförvandling. Sverige blev nu en del av katolsk kyrklig organisation och Europas allmänna historia. (*Gunnar Granberg: Uppsala Stift Historiska Perspektiv sid 15*)

Asmund Kareson och Staffan var två historiska gestalter som troligen var med och kristnade Gävleborg. Landskapet kristnades ungefär samtidigt som övriga Svealand, troligen genom ett tingsbeslut 1080. De första kyrkorna i landskapet var sannolikt enkla träbyggnaderna. Det antagliga är också att de första kyrkorna byggs i närheten av gamla kultplatser, exempelvis Torsåker, Valbo, Hille och Ockelbo. (*Gästriklands kyrkor Medeltid möter nutid Av Ann Mari Karlsson och Bengt Ingmar Kilström(sid 8-9)*)

Den lokala kyrkliga organisationen var från början territoriellt bestämda socknar. (*"Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen." sid 101*) Troligen anknöt indelningen av socknarna utifrån tidigare indelningar. Visserligen gick svenskarna över till kristendomen. "Men våra hedniska förfäder var mindre toleranta ifråga om kulten. Det gällde därför att i görligaste mån anknyta till äldre traditioner. // När kristendomen antagits, skulle dessa områden komma att omvandlas till kyrksocknar eller församlingar." (*Ann Mari Karlsson och Bengt Ingmar Kilström Gästriklands kyrkor Medeltid möter nutid sid 9*)

Socknen skapades kring ett antal gårdar som hade kapacitet att ge tionde för att på så sätt underhålla en kyrka och en präst. Sockenindelningen i landet som helhet var troligen färdig omkring år 1300. Indelningen var under medeltidens slut relativt stabil, även om det alltid förekommit vissa förändringar. (*"Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen." sid 101*)

Hur har indelningarna förändrats under medeltiden och en bit framåt? Det tittar vi på lite här nedan.

Gävle en del av Valbo socken.

Mot slutet av medeltiden blev Gävle en egen församling. En kyrka har sannolikt byggts mot slutet av 1300-talet, helgad åt den heliga treenigheten. Denna kyrka låg på exakt samma plats som den nuvarande kyrkan. I boken ... Och staden reser sig ur havet berättar författaren att i staden Gefla höll man på att bygga en kyrka i sten. Inspiratörer till detta kyrkbygge kan ha varit dominikanermunkar som vandrade till Nidaros men stannat till i Gefla. Historikerna tror att dominikanermunkarna var den tidens stora kulturförmedlare och de förde med sig tanken om den heliga treenigheten. Den tidigare nämnda stenkyrkan som uppfördes kom att bära detta namn. Detta namn överfördes sedan till den nya kyrkan som stod färdig år 1654.

1605 brann det i Gävle och då förstördes kyrkan, man fortsatte att använda den, men den fungerade

inte så bra och dessutom hade den blivit för liten, befolkningsmängden hade ökat. Därför bestämde man sig för att bygga en ny kyrka. 1638 började man bygga, men på grund av massa olika omständigheter så dröjde det väldigt lång tid innan den var klar. Först 1654 var den färdig. Tyvärr hade man inte tänkt på markförhållanden. Marken var sank och klarade inte att bära denna stora tunga byggnad, det fick till följd att det blev mycket sprickbildningar. Trots olika förstärkningar höll kyrkan på att rasa samman. Inte heller blev det bättre av att man började bygga på ett torn. Mellan 1779 och 1780, fick kyrkan ett torn. 1936 och 1938 gjordes omfattande grundförstärkningar. *(Gävle från Vikingatiden och fram till 1600-talet, Heliga Trefaldighetskyrkan Gävle Gösta Carlestam)*

Under åren har det skett en hel del förändringar i indelningen av församlingarna. 1602 hamnade Hille och Valbo under Gävle, så kallade Annexförsamlingar. Hille hade sedan 1300-talet varit under Valbo. 1850 blev Valbo återigen eget pastorat. Men har många gånger fått släppa i från sig mark till Gävle, Bomhusområdet 1911, Vall 1919, Lexe 1939, 1964 hela östra Valbo fram till Upplandsgränsen.

(Gästriklands kyrkor Medeltid möter nutid Av Ann Mari Karlsson och Bengt Ingmar Kilström sid 9, 59, 60)

Reformationen kommer till Sverige, vad innebär det? Vi tittar vidare.

Nytt församlingsbegrepp

Med reformationen kom församlingsbegreppet och det blev också ett kyrkorättsligt begrepp i kyrkoordningen 1571. Med begreppet församling nedtonades betydelsen av kyrkobyggnaden som ett heligt rum och istället tydliggjordes kyrkan som en gemenskap av troende. Församlings- och pastoratsindelningen har historiskt aldrig varit helt statisk även om förändringarna under tidernas lopp varit relativt begränsade och den medeltida sockenindelningen i stor utsträckning har bestått fram till vår egen tid. Till exempel kunde man ändra i den lokala indelningen, men inte om det fick som konsekvens att församlingen inte kunde fira gudstjänst. Reformationsriksdagen i Västerås 1527 beslöt att ekonomiskt svaga gäll kunde slås samman ”dock så, att därmed icke nederlägges Guds ord, att det icke dess mindre predikat varder”. I pastorat med flera socknar eller församlingar skiljde man mellan moderförsamling och annexförsamling. Det har också funnits vad som kallats kapellförsamlingar. En kyrka (kapell) kunde byggas för att man i avlägsnare delar av en socken skulle kunna fira gudstjänst. Kapellförsamlingar kunde också bildas vid nya befolkningscentra som bruksförsamlingar. När flera socknar bildade ett pastorat och en av socknarnas kyrkor började förfalla blev det efter hand vanligt att man underlät att upprusta den. Istället förenade sig flera socknar om en kyrka. Staten gav också bidrag till den processen, men inte till att rusta upp alla kyrkor. I huvudsak var församlingsindelningen territoriell med koppling till socknen. Socken är dock i första hand ett landsbygdsbegrepp. Under lång tid utgjorde varje stad i regel en egen församling. *(”Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen.” sid 102-103)*

Gävle ändrar karaktär

Denna sammanfattning har nu kommit fram till 1600/1700/1800-talet. Här berättas lite om utvecklingen i staden under denna tid med lite olika nedslag. De flesta städer har haft sin storhetstid. Alla samhällen har perioder då allt flyter på och snabb tillväxt, men också tider av stagnation och tillbakagång. Ofta har förändringarna berott på ändrade ekonomiska förutsättningar. Viktiga näringar har gått tillbaka och handelsvägar har lagts om. Inte sällan har politiska och administrativa beslut varit avgörande. Ett beslut som fick stor betydelse för Gävle var det bottniska handelstvånget. I princip hade Gävle haft en god utveckling, men 1636 vände högkonjunkturen i Gävle. *(Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996)*

Gävle hade till dess varit en stapelstad. En sådan var en hamnstad med rätt till utrikeshandel. Gävles roll som stapelstad har varierat med statsmaktens intentioner. Stadslagen accepterade bara godkända platser, så att dessa skulle kunna beskattas. Det var en målkonflikt mellan reglering för att säkra skatt och den merkantila strävan att utöka handeln i rikets intresse som ledde till att det bottniska handelstvånget infördes 1614, 1617 och 1636. Det innebar att Gävle förlorade sin ställning som stapelstad till förmån för Stockholm. All trafik måste gå över Stockholm. All utrikes trafik förbjöds att gå in i Gävles hamn. Mycket i Gävles tidiga historia präglas av konflikten med Stockholm, som konkurrerade med Gävle om handeln.

Vid 1630 är staden också en plågad och skattetyngd stad på grund av det 30-åriga kriget. Kriget och alla andra pålagor som staten krävde av stadsborna kom i praktiken att knäcka stadens expansion. (... *Och staden reser sig ur havet Gösta Carlestam*) (*Gästrikland Brevskolan*)

Att staden förlorade rätten till direkt handel med utlandet fick stora konsekvenser och det var många människor som flyttade från staden, trots att rättigheterna kom tillbaka 1687 återhämtade sig inte staden förrän långt in på 1700-talet. Hela 1700-talet gick till exempel åt för att upprusta Gävles fullständigt förfallna hamn. Detta var troligen en av orsakerna som försenade byggandet av Heliga Trefaldighets kyrka. Skeppsnäringen var dock stor, varvsindustrin omfattade 15 procent av landets tonnage. (*Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996*) (*Gästrikland Brevskolan*)

De tidigare högkonjunkturerna hade ändå varit bra för staden på många sätt. Gävle hade till exempel fått ett stort utbyte av utlandet. Gävle Schola inrättades 1557 och var den enda läroanstalten norr om Stockholm. Generellt har en hög materiell utvecklingsnivå i samhället och en medveten medelklass med en god omvärldsorientering varit goda faktorer för framväxten av alla slags moderna projekt. (*Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996*)

I början av 1800-talet var Gävle redan en gammal stad med privilegier från medeltiden. Men samtidigt var det en ny stad. 1776 hade en våldsam brand härjat och den norra delen hade byggts enligt nya principer. (*Gävle på 1800-talet Ulf Ivar Nilsson*)

År 1800 hade Gävle fem tusen invånare och var Sveriges femte största stad. Hundra år senare hade staden trettio tusen invånare, men låg fortfarande på femteplats. De som fiskade strömming var en stor och mäktig grupp i Gävle. De hade länge ensamrätt på fisket längs hela norrlandskusten, de byggde kapell på många av öarna.

Under hela 1800-talet räknades Gävle som en av landets viktiga affärsstäder. Redan 1815 fanns det 38 grosshandlare och i slutet av seklet var de över hundra stycken. Under rekordåren 1840-talet fanns här landets två största rederier. Det fanns också sedan lång tid tillbaka ett nära samband mellan bruken i Gästrikland och handelshuset i Gävle. Grosshandlaren fungerade ibland som en länk mellan bruken och de utländska kunderna. I andra fall så köpte grosshandlaren järnet från producenten och sålde vidare på världsmarknaden. Båda sätten gav stora vinster. (*Gävle på 1800-talet Ulf Ivar Nilsson*)

Under 1800-talet, särskilt den senare delen, var det flera faktorer som samverkade till att ge Gävle en snabb tillväxt. Bergslagens produktion ökade på grund av nya tillverkningsmetoder och en ökad efterfrågan. Genom utbyggnaden av järnvägen blev förutsättningarna ännu bättre för Gävle som hamnstad. När industrialiseringen av Sverige kom igång på allvar under 1800-talets andra hälft, hade Gävle goda förutsättningar för företagsetableringar. Det fanns kapitalstarka entreprenörer i stadens rederier och handelshus. Staden blev därför en av de tidigaste industrialiserade städerna i landet. Samtidigt var Gävle motor i regionen och även fortsatt en redare- och hamnstad. Från 1850-1900

växte Gävle från 9 261 till 29 522. Staden var då den femte största i landet. (*Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996*)

Gävles betydelse som sjö- och skeppsredarstad var som störst under 1800-talet. I mitten av seklet är det till och med sannolikt att Gävle hade den största handelsflottan i landet. (*Gästrikland Brevskolan*)

I mitten av 1700-talet var Gävle en av landets största exporthamnar. Ändå var det inte särskilt många fartyg som hade Gävle som hemmahamn. Så sent som 1760 svarade stadens handelsflotta bara för två procent av det svenska tonnaget och det skulle dröja minst tjugo år innan staden gjorde sig gällande som sjöfartstad. Under hösten 1770 började det dock ske en utveckling. Då anlades två nya varv. Inom loppet av två år, 1782 och 1783, byggdes det över trettio fartyg. De flesta ägdes av stadens redare. Förändringen, den större efterfrågan på svensk sjöfart, berodde framför allt på kriget mellan de som inte längre ville tillhöra kolonin i USA och England. Även Napoleonkrigen påverkade Sverige positivt. 1815 ägde Gävles redare 83 fartyg, därefter minskade det något. Men under 1840-talet har redarstaden Gävle sin storhetstid. 1845 brukar räknas som det mest framgångsrika året. Stadens redare ägde då tillsammans 118 fartyg. (*Gävle på 1800-talet Ulf Ivar Nilsson*)

Under större delen av 1800-talet var det societeterna som hade den politiska makten i Gävle. Det var fyra sammanslutningar av köpmän, hantverkare, fiskare och skeppare som tillsammans utsåg de män som skulle styra staden. De var också dessa som bestämde vilka som skulle sitta i riksdagen. De som inte tillhörde någon av dessa grupper hade inget att säga till om. I Gävle med nära 12 000 invånare var det knappt 2 400 som fick lov att rösta. Vid den här tiden fanns inga politiska partier. Författaren till boken *Gävle på 1800-talet* skriver att bland de fyrtio män som den 14 januari 1863 bänkade sig i Rådhuset som Gävles första stadsfullmäktige hittar vi inte mindre än femton grosshandlare. Många av dessa var dessutom släkt med varandra. (*Gävle på 1800-talet Ulf Ivar Nilsson*)

Efter 1869 års brand växte det fram en modern stad. Under 1800-talet byggdes mycket av det vi ser i staden nu. Det rådde "Grunder andan", vilket betyder en närmast ohejdad tro på framtiden. 1800-talets omvärldsorientering gynnades direkt av kommunikationsväsendets utveckling. Gävles folkmängd ökade på 50 år mellan 1830 och 1880. Invånarantalet trefaldigades för att år 1900 uppgå till cirka 30 000 personer. Gävle framstod också i andras ögon som den djärva, rika och framåtsyftande staden. (*Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996*)

Under 1800-talet började det formas ett nytt partiväsende, men inte så som det vi har idag. Men fortfarande styrdes staden av de personer som var ledande inom näringslivet. Bankpartiet bestod av redare, grosshandlare och industrier, det vill säga de som varit etablerade i staden sedan 1870-talet. Oppositionen bestod av de industrier som kommit senare. De hade ofta anknytning till väckelserörelser och var mer liberala än de andra. Gränserna mellan grupperna var dock flytande och skiftade från fråga till fråga.

Vid 1800-talets slut var Gävle en sjudande och en växande smältdegel, där idéer möttes, där människor lossryckta ur sina gamla sammanhang kom att känna behov av nya gemenskaper. Därför blev staden tidigt ett centrum för folkrörelser. Först kom väckelserörelsen, nykterhetsrörelsen och en liberal arbetarförening. 1885 fick också en socialistisk arbetarrörelse fäste i staden. Efter att August Palm hållit ett tal bildades Gefle Arbetarklubb. Representanter från Gävle var med när det socialdemokratiska partiet bildades. Hjalmar Branting håller också ett av sina viktiga linjetal i Gävle, detta tal kan jämföras med Per-Albins folkhemstal, Olof Palmes Politik är att vilja. Olle Svenning skriver i boken om Hjalmar "Hövdingen" att talet var cirka 33 boksidor. Olle undrar i boken hur de 350 arbetarna som arbetat en sextiotimmars vecka orkade sitta och lyssna på dessa ganska teoretiska resonemang. Hjalmar var inte en lika god talare som August Palm.

Liberalerna representerades av PP Waldenström, en viktig person i väckelserörelsen, sedan rörde han sig mer åt ett konservativt håll. De konservativa och liberala organisationerna kom att bildas i början av 1900-talet. I början av seklet var högermajoriteten kompakt i staden. 1906 i Mackmyra skedde en händelse som fick stor uppmärksamhet i hela landet. Ledningen förbjöd arbetarna att tillhöra facket, de lockoutade och vräkte arbetarna och deras familjer. Händelserna väckte arbetarnas sympatier och arbetarna gick segrande ur striden. (*Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996 sid 19 25*)

Detta expansiva 1800-tal betydde mycket för Gävles tillväxt, men samma sak gäller också för många andra städer. Gävles roll som den ledande och största norrlandsstaden kanske inte längre var självklar, många andra städer var lika bra. (*Gästrikland Brevskolan*)

Nu har vi rört oss kring Gävles historia, det är nu dags att gå tillbaka till kyrkans historia.

Kyrka och kommun börjar separera

Med tiden fick kyrkan ta hand om allt möjligt som var viktigt för människor. Här berättas lite om det utökande ansvaret och nu började man prata om två kommuner, den borgerliga och den kyrkliga. Reformationen på 1500-talet innebar en nedgång i sockenstämmans verksamhet. I slutet av 1500-talet och början av 1600-talet tog verksamheten dock fart igen. Från den tiden finns ett ökat antal sockenstämmoprotokoll bevarade. Socken hade efterhand också fått ett bredare ansvarsområde. Det kyrkliga frågorna var inte längre lika dominerade på sockenstämmorna. Fattigvården fick istället en mer framträdande ställning. Efter 1842 och införandet av den obligatoriska folkskolan kom ärenden som handlade om undervisning att spela en större roll. Under 1800-talet började man också att skilja det offentliga och kyrka. Genom 1862 förordningar om kommunalstyrelse i stad, om kommunalstyrelse på landet och om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd delades socknarna upp i en borgerlig kommun och en kyrkoförsamling. (*"Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen." sid 104-105*)

"Särskiljandet är emellertid inte upphävande: och lika viktigt det är, att den borgerliga kommunens verksamhet får utveckla sig för sig själv och på sin egen väg, lika mycket av vikt ur kyrklig synpunkt är det, att kyrkostämman bibehålls för sig."

Församlingstanken och nya former för församlingsvård och församlingsarbete får vid den här tiden en alltmer framträdande plats. Församlingsdiakoni och församlingsdiakoniat diskuterades i anslutning till vad som kallades den sociala frågan. Det genomfördes i en del stadsförsamlingar en distriktsindelning, för att få mer hanterbara områden. Distrikten utgjorde ansvarsområden för en präst, men det fanns också en strävan att få till stånd ett ökat lekmannaengagemang.

(*"Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen." sid 106, 108*)

Vidare till vad som hände med den kyrkliga historien i Gävle.

Kyrkorna i Gävle fram till 1900-talets början

Alla kyrkor och kapell i Gävle pastorat har sin särprägel, sin speciella arkitektur, inredning, sina inventarier. Något påminner om den första perioden i samhällets historia, annat har tillkommit under senare sekler eller årtionden. Varje epok har satt sin prägel på kyrkan. Många av Gästriklands kyrkor är byggda på bruksorter. Brukens tillkomst, som i Strömsbro och Bomhus, präglade hela miljön. Avståndet till sockenkyrkorna var ofta långt. Norrlandskusten är kantad av fiskekapell. De äldsta låg troligen i Hille och var säkert medeltida. Ett av de kapell som finns kvar är Bönans kapell, det är byggt 1843. (*Gästriklands kyrkor Medeltid möter nutid Av Ann Mari Karlsson och Bengt Ingmar Kilström sid 24, 59*)

Att bygga ytterligare en kyrka, utöver Heliga Trefaldighet väcktes tidigt i Gävle. 1767 fick Gävle en ytterligare en kyrka, Hospitalkyrka Sofia Magdalena. Redan innan denna 1869 förstördes av brand hade en församlingsdelning diskuterats, men det dröjde innan någon sådan kom till stånd. När Gävle då äntligen hade gjort slag i saken 1916, hade två förortskyrkor och två fiskarkapell uppförts under tiden. Genom delningen fick staden två församlingar. Till och börja med saknade Staffan kyrka, förutom Bomhus kyrka, men det låg i utmarken. Det skulle dröja 15 år innan arbetet med den nya kyrkan tog fart. Det var delade meningar var den skulle ligga. För den sydöstra stadsdelen fick man nöja sig med ett församlingshem. (Gästriklands kyrkor Medeltid möter nutid Av Ann Mari Karlsson och Bengt Ingmar Kilström sid 76)

Församlingshuset på Brynäs var sitt första i sitt slag (*Staffans Kyrka 50 år Staffans Församlingsblad nr 5 1982*).

Enligt en artikel från 2016 i GD var det kyrkoherden Nils Lövgren som ville att arbetarna på Brynäs skulle få en egen distriktskyrka, där de kunde känna sig mer hemma. Nils Lövgren såg till att bygget blev av. På den tiden var Gävle en segregerad stad och Heliga Trefaldighet i första hand den rika borgarklassens kyrka. Brynäs var ett arbetarområde med en helt annan ekonomisk situation och många socialt utsatta människor. Det fanns en stark social dimension bakom tanken på ett församlingshem. Kyrkan ville hjälpa dem som behövde det mest. (<https://www.gd.se/artikel/bygga-o-bo/staffans-hus-sveriges-forsta-forsamlingshem-bli-moderna-bostader>)

Nils Lövgren var Kyrkoherde i Gävle från 1889. Han var en nydanare både vad gällde andlighet och administration och engagerade sig i den kommunala fattigvården. När han till exempel insåg att många barn i Gävle aldrig satt sin fot i kyrkan sedan de döptes drog han igång ett ambitiöst arbete bland barn och ungdomar. Han tyckte också att aktiviteten bland de vuxna var för låg och det var en orsak till att församlingshuset på Brynäs byggdes 1896. Här fanns badrum för allmänheten, ett folkbibliotek och en arbetsstuga för pojkar. Här fick också flickorna lära sig laga mat. På den tiden kallades huset Diakonihuset på Kålhagen. Och det var inom diakonin som Lövgren gjorde sina uppmärksammade insatser. (*Gävle på 1800-talet*)

Innan Staffanskyrkan byggdes 1932 var det långdragna diskussioner om kyrkans placering. Församlingen ville ha den på höjden bakom Stenebergsparken där den skulle synas bra. Men kommunen tyckte inte att det var lämpligt granne med en park för nöjen. Det finns till och med ritningar på en kyrka i Brynäsbacken. (<https://www.gd.se/artikel/bygga-o-bo/staffans-hus-sveriges-forsta-forsamlingshem-bli-moderna-bostader>)

Hösten 1930 lades grundstenen av ärkebiskop Nathan Söderblom i hög hatt och svart medan publiken tittade på. Det var dock hans efterträdare som på Tacksägelsedagen 1932 fick klappa på kyrkporten med sin herdestav och höll den högtidliga invigningsgudstjänsten. I minnestexten över Staffans kyrka från 1982 skriver författaren att den förste kyrkoherden Paulus Holmgren var den vördige patriarken, Herman Neander den blide och lärde människovännen och Per Bolinder var poeten och konstnärssjäl. I minnestexten intervjuas en vaktmästare som berättar att det var mycket folk i kyrkan, när den byggdes, det kunde vara fullsatt. Inte minst kyrkoherden själv, Herman Neander, drog mycket folk. (*Staffans Kyrka 50 år Staffans Församlingsblad nr 5 1982*).

Om Strömsbro

I texten nedan berättas lite om Strömsbros historia. Nu betraktas denna del som en förort till Gävle, men längre tillbaka var det en egen ort med flera industrier. En av de äldsta boplatserna i Gävletrakten har hittats just vid Strömsbro, vilket tyder på att området har varit bebott länge. I flera

århundraden användes Testeboåns vattenkraft till industriell verksamhet, vilket har präglat området på många sätt. Redan under medeltiden ska det ha funnits skvaltkvarnar här. Platsen blev också en viktig knutpunkt för landsvägstrafik och på 1600 och 1700 talet är det här tätt mellan krogarna. Gustav Vasa lät också anlägga en kronsåg, som lär vara den första i sitt slag. Åns vatten användes även till andra industrier, bryggerier, färgeri och sämskmakarstamp. 1622 anlades även en hammarsmedja. Under 1700-talet växer området, eftersom det startade en ny industri i området, ett kronobränneriet. (*"Strömsbro - studier av ett samhälle"*) Vid denna tid kunde bara de som var knutna till den verksamheten bygga hus i detta område. Bränneriets personal tillhörde Gävle församling, någon gång har det troligen genomförts gudstjänster här. Den själavården var provisorisk. 1827 påtalades en skyldighet för Bränneriet att det måste finnas en skola, en skola byggdes, men det dröjde innan en lärare anställdes. Man ville nämligen att denna person också skulle vara prästvigd, för att komma undan billigare. Domkapitlet i Uppsala tyckte också att en präst skulle tillsättas, eftersom befolkningen hade vuxit till hela 350 personer. Till slut fick man en präst, 1835. *"Strömsbro kyrka och dess tjänare"*

Namnet Strömsbro är av ungt datum och förekommer inte i skrift förrän 1699. Tidigare kallades byn, som då låg i Hille Socken, för Testebo. Namnet Testebo kommer från fornsvenskan, Thästa, ett namn på ån och bo. Troligen kommer Ström från en värdshusvärd som levde på 1600-talet och 1700-talet. Tydligt en bråkig typ. (*Från Gästrikland 1997 Gatunamn och Gävlehistoria.*)

Bränneriet var under 1700-talet stadens största industri i Gävle. Vinsten fick stor betydelse för staden. För överskottet skapades en ordentligt organiserad fattigvård, en fattigskola och en skola i Strömsbro. Heliga Trefaldighets kyrka reparerades och ett sjukhus för kriget 1808–1809 bekostades. *"Gävlevandringar med Folke av Folke Löfgren och Barbro Sollbe"*

Bränneriet kunde dock inte stå emot konkurrensen från andra brännerier, dessutom brann byggnaden på 1830-talet. Vid mitten av det seklet var de tvungna att lägga ner. *"Strömsbro - studier av ett samhälle"*

Det dröjde dock inte länge för en ny verksamhet startade i samhället. År 1849 bildades Gefle Manufaktur AB i Strömsbro, en textilindustri som kom att sysselsätta cirka 400 personer. Under flera decennier på 1800-talet var Gefle Manufaktur AB stadens största skattebetalare. *"Gävlevandringar med Folke av Folke Löfgren och Barbro Sollbe"* Bolaget hade för sin tid imponerade dimensioner. *"Strömsbro - studier av ett samhälle"*

Den svenska demokratin danades under senare hälften av 1800-talet, först och främst av de traditionella folkrörelserna – väckelserörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Dessa rörelser kom att påverka även Strömsbro. 1875 startade Strömsbro Missionsförsamling, 1894 bildades nykterhetslogen Strömsbro Framtid och 1906 bildade textilarbetarna sin fackförening. 1903 öppnade Gefle Arbetares Konsumtionsförening diversehandel och mjölkmagasin i Strömsbro. Frälsningsarmén har haft lokaler i Strömsbro. *"Gävlevandringar med Folke av Folke Löfgren och Barbro Sollbe"*

Efter ett tag blev skolhuset, när den nya textilindustrin kommit, för litet. Vi är då framme vid 1876 och man planerade för ett nytt, en tanke var att kombinera ett skolhus och en kyrka. Dessa idéer förverkligades dock aldrig. Gudtjänsterna hölls i stort sett var fjortonde dag under hela tiden från 1830-talet fram till den nya kyrkobyggnaden invigdes 1899. Vid slutet av 1800-talet lämnade många Svenska kyrkan. Man fann andra rörelser som frikyrkan och arbetarrörelsen och dessa vände prästerskapet ryggen. Vid den här tiden anlände en märklig prästman Nils Lövgren, en person som vi berättade om tidigare. Enligt *"Strömsbro kyrka och dess tjänare"* var han ett organisatoriskt geni och arbetade starkt för att stärka Svenska kyrkans vacklande ställning. Han hamnade direkt i

kollisionskurs med Gävles stora frireligiösa ledare PP Waldenström. *"Strömsbro kyrka och dess tjänare"*

År 1889 beslöt kyrkostämman i Gävle församling att en adjunkt skulle tjänstgöra i Strömsbro och Bönan, denna tjänst övergick 1894 i en ordinarie pastoratsadjunktens. År 1896 utsåg Nils Lövgren J Kihlgren som fast präst på Strömsbro, som i praktiken blev ett distrikt inom Gävle församling. Grundstenen till den nya kyrkan lades i maj 1899 och på julafton samma år kunde kyrkoherde Nils Lövgren inviga "Strömsbro kapell", som kyrkan länge kom att kallas. (*"Strömsbro kyrka och dess tjänare"*)

Strömsbro är ett samhälle som genomgått en markant förändring sedan textilindustrin lades ner 1960. Tidigare var Strömsbro en jämförelsevis självständig bostadsort i förhållande till Gävle. De flesta som bodde i Strömsbro, arbetade där. Numera fungerar Strömsbro som ett villasamhälle knutet till Gävle *"Strömsbro - studier av ett samhälle"*

Om Bomhus

Vi går vidare till ytterligare ett område i staden, Bomhus, som också har en spännande historia att berätta för oss. I boken *"Bomhus från Fäbodbygd till industrisamhälle"* beskrivs hur Bomhus precis som vissa andra områden i Gävle och norrlandskusten höjde sig upp ur havet. Det norrländska kustområdet har långt in i nutid varit ett skärgårdslandskap som genom landhöjning grundats upp och blivit landområden. Under tiden mellan 1000 och 1300-talet hade betydande landområden i Bomhus höjts över havets yta. Större uppodlingar började troligen anläggas av fiskare i slutet av medeltiden. Gävleborna var beroende av mjölkleverans och hade fäbodar ute i Bomhus. Senare ville bönderna ha tillbaka marken, men det gick borgarna i staden inte med på. Bönderna vände sig till och med till kungen, men Gustav Wasa höll med stadsborna.

Under 1700-talets senare del blev stadsborna intresserade av Bomhus på ett nytt sätt. De köpte mark och byggde herrgårdar i den fina lantluften. Hundra år senare började de rika stadsborna från Gävle även att börja skaffa sig sommarnöjen på Bomhuslandet. (*"Bomhus från Fäbodbygd till industrisamhälle"*)

Under 1800-talet skedde en väldig strukturomvandling i järnindustrins område, vilket bland annat fick till följd att stora skogstillgångar sökte ny användning. (<http://skogshistoria.se/aktivitet/det-skogsindustriella-klustret-gavle-dala/>)

År 1901 skedde en, på både kort och lång sikt, för Gävle mycket viktig industrialiseringslokalisering. Korsnäsbolaget flyttade sitt sågverk från Korsnäs utanför Falun till Bomhus i Valbo kommun. Där byggdes landets största och modernaste sågverk och en massafabrik. (*Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996*)

Invånarantalet i Bomhusområdet tillsammans med Sivik var år 1890 endast 257 personer. Tio år senare bodde här cirka 2 300 personer och 1905, hade antalet nästan fördubblats. På mycket kort tid växte ett helt samhälle upp. Aktiviteterna inom frikyrkan var stor. (*Bomhus kyrka 100 år 1907 – 207 Uppsala stift 2007*)

Redan på 1870-talet ville Korsnäsbolaget skaffa markområden intill Gävle. 1879 hyrde bolaget ett område på Brynäsudden. De nya ångsågarna som kom i mitten av 1800-talet låg redan vid havet för att minska kostnaderna för transport. På bolagsstämman år 1897 fattades det för sin tid märkliga och djärva beslut att flytta byggnader, maskiner och de som arbetade på sågverket till en ny plats. Arbetarna följde med i uppgjorda planer. Det var en form av emigration från ett landskap till ett annat. Platsen de flyttade till saknade allt som de tidigare var vana vid. Det finns många berättelser från denna tid där de som flyttar från det vackra Korsnäs uttrycker en stor besvikelse över det nya

samhälle som växte upp vid sågverket och som skapades ur intet. Flytten av sågverket hade egentligen pågått i 50 år.

1910 anlades en sulfittfabrik sydost om sågverket. 1915 utökade fabriken sin verksamhet. När första världskriget startade hade Korsnäs byggt ut sin första etapp, efter kriget fick man problem med ekonomin, 1923 drabbades sågverket av en eldsvåda. ("Bomhus från Fäbodbygd till industrisamhälle")

I detta nya samhälle växer det naturligtvis fram en massa verksamhet. Folkrörelserna blir en naturlig del av detta nya. Frikyrkans historia i Bomhus berättas av Algot Eriksson, han arbetade på Korsnäs-Marma, aktiv i Pappers och Baptisterna. Han berättar i ett kapitel om hur frikyrkan kom till Bomhus. Fram till 1800-talet är stadskyrkan stark, men under 1800-talet förändras det. Han menar att nu börjar en ny tid, en tid av både sociala och religiösa omvälvningar av stora mått. Det traditionsbundna samhället höll på att upplösas och omgestaltas och kyrkans maktställning började rubbas. På 1800-talet var Bomhus ödemark, men i och med flytten av sågverket och utbyggnad av verksamheten kom det en massa nya människor. Bland de inflyttade fanns många från den tidigare väckelserörelsen. Det var missionsförbundare, baptister, metodister, frälsningsarmen och så småningom även pingstvännen. Redan innan flytten av sågverket hade man börjat bygga på ett kapell med hjälp av missionsförbundare i Gävle. Bygget skedde i etapper. Efter flytten hade man ungefär 100 medlemmar. År 1901 blev man egen församling och friköpte kapellet. Eftersom det var svårt att ta sig till staden och de andra frikyrkoförsamlingarna, det fanns ingen riktig väg, började även andra troende fundera på att bygga eget. Metodisterna lyckades förvärva en lokal, man bildade församling 1902, de blev snabbt för trångbodda och byggde efter ett tag ett kapell. Den invigdes i början av 1904. Baptisterna i Bomhus började sitt bygge 1903 och bildade församling 1904. Förutom gudstjänster bedrev man omfattande ungdomsverksamhet. 1902 etablerade sig Frälsningsarmén, under 20-talet etablerar sig pingstförsamlingen. Enligt författaren noterades stora framgångar för alla dessa församlingar under många år. Människor samlades i fyllda lokaler och medlemsantalen ökade ständigt ända fram till andra världskriget. I slutet av 40-talet märktes en landsomfattande sekularisering och den nådde även Bomhus. Människor fick nya intressen och man var inte längre lika intresserad av att samlas i "Guds hus".

Förutom väckelserörelsen har de andra folkrörelserna påverkat Bomhus historia starkt, precis som övriga Gävle. Arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och idrottsrörelserna har varit starka folkliga aktörer. Dessa rörelser var nära människorna i det området som växte fram, statskyrkan var långt ifrån. Bengt Wiklund skriver i boken "Bomhus från Fäbodbygd till industrisamhälle" att det inte blev någon riktig ordning på Svenska kyrkans arbete förrän 1899. Då började den nitiske Hedberg arbeta som präst. Vid den här tiden hörde vissa delar av Bomhus till Valbo och andra delar till Gävle församling. Men intresset för att höra prästen förkunna var inte stort. Första gången den nya prästen skulle predika, i Holmsunds skola kom ingen, andra gången stod en gumma i grinden, prästen blev glad, "det finns i alla fall någon som vill höra guds ord", tänkte han. Men gumman ville bara ha ett prästbetyg, sedan gick hon hem igen. Holmsundskolan var ingen bra lokal och något aktivt gudstjänstliv kom aldrig igång. I protokollerna framfördes att åtgärder måste vidtas för att människorna inte bli alldeles förvildade i religiöst och sedligt hänseende.

Den nya prästen Hedberg mötte hårt motstånd, arbetarna var enligt texten fientligt inställda till det religiösa och särskilt till präster. Men den nya prästen har ett glatt sätt och sätter sig in i hur människor har det och vinner förtroende. Nu tar det stadskyrkliga livet fart. De kyrkliga aktiviteterna byter också lokal. Man bestämmer sig för att bygga en kyrka. Om de små frikyrkorna kan bygga vore det väl konstigt om inte de stora församlingarna Valbo och Gävle också skulle klara samma sak. 1907 invigdes kyrkan i Bomhus. 1911 blev Bomhus en del av Gävle och 1916 delades Gävle i två församlingar. Bomhus kom då att tillhöra Staffan. Den första komministern i Bomhus arbetade från

1916 till 1947. Den kyrkliga verksamheten tog nu fart och man byggde ett församlingshem, det gamla revs och 1975 invigdes ett nytt som blev centrum för all verksamhet. Genom anställda och frivilliga räckte kyrkans verksamhet utanför församlingsväggarna. Prästerna har, enligt Bengt Wiklund, har alltid arbetat nära människorna i Bomhus. Han avslutar kapitlet med att skriva att kyrkans arbetsvillkor har förändrats, men uppgiften är detsamma: att vara samhället Bomhus och dess bebyggare till tjänst i kampen för andlig och lekamlig välfärd. (*Bomhus – från fäbodbygd till industrisamhälle 1983*)

Kyrkorådet i Gävle och Valbo som betalade för verksamheten vid 1900-talets början ville att förutom gudstjänster skulle den talrika befolkningen få lov att samlas till uppbyggelse. Gärna två aftonstunder i månaden under den mörka tiden. Aftonstunderna behövde inte vara gudstjänster utan olika typer av möten med unga, föräldrar/musik, bön eller sång. Det var alltså inte bara kyrkan som var ny, utan även verksamheten som visade på nytänkande och framåtanda. (*Bomhus kyrka 100 år 1907 – 207 Uppsala stift 2007*)

Nu har vi tittat på två stadsdelar och hur de växte fram. För att förstå historien ska vi titta på tre olika fenomen som varit viktiga i Gävles historia, järnet, emigrationen och Väckelserörelsens historia och hur de har påverkat utvecklingen i staden. Vi har tidigare berört dessa saker, men här går vi in på dem ytterligare, även om det på intet sätt är uttömmande.

Järnets påverkan på Gävle

Järnet och järnhanteringen har alltid sysselsatt stora delar av befolkningen i Gästrikland, medan jordbruket har varit av mindre betydelse för landskapet. På 1800-talet då jordbruket effektiviserades började människor i jordbruksbygder att flytta till städer, det hände inte i Gästrikland. Där fanns järnet. Järnbrytningen i Gästrikland har en mycket gammal historia. Hur gammal är svårt att säga, men det finns fornlämningar som visar på att man brukat järn långt tillbaka i tiden. Men då var det malm som togs ur sjöar och myrar. För cirka 500 år sedan började bönder utvinna järn på ett nytt sätt, man började bryta malm ur berg. De hade ofta järnbrytningen som en näring vid sidan om jordbruket. Under 1600-talet inleds den så kallade brukens historia i Gästrikland. Det är nu det kommer rika bruksherrarna och startar järnbruk runt om på landsbygden. Den nya tiden kräver mer kapital. Många orter får under denna tid järnbruk som Gysinge, Hillevik, Axmar, Oslättfors, Grönsinka, Vifors, Forsbacka, Mackmyra, Åbron, Åmot, Hofors, Högbo, Edsken med flera. Många av dessa platser bär spår av den gamla brukstiden.

Sveriges järn blir viktigt under 1600-talet, med hjälp av utländsk arbetskraft och utländsk kunskap hänger Sverige med i konkurrensen. Järnet fördes till Gävle, vidare till Stockholm, på 1800-talet fick man sälja järnet direkt från Gävle till utlandet. På 1800-talet kommer nya metoder och de svenska bruken hängde inte med. Nu börjar den stora bruksnedläggningen. Bruksamhälleernas statiska levnadsförhållanden bröts upp, ägandet förändrades från familjeföretag till bolag. Järnbruket har i vår tid svårt att överleva, i Gästrikland som på andra håll. Men även om järnbrytningen tillhör historien, så är inte stål- och metallindustrin borta. (*Gästrikland Brevskolan Stockholm 1988*)

Emigrationen börjar i Gävle

Sett i stort var Gävle inte mycket till emigranthamn. Av det 1,3 miljoner svenskar som sökte sig till USA från mitten av 1800-talet till 1930 valde bara ett par tusen att resa via Gävle. Det är inte mer än några promille. Ändå var Gävle under flera år landets största utresehamn för Amerikafarare. Under åren 1846 till 1850 emigrerade 3 917 och av dessa seglade en tredjedel från Gävle hamn. Men det var innan den stora utvandringen kommit igång på allvar, så även om Gävle knappast kan räknas till de stora svenska emigranthamnarna så var det på kajen vid Gävleån det hela började. Att just Gävle kom att spela en stor roll i den tidiga emigrationen berodde, enligt författaren till boken Gävle på 1800-talet, på religiös fanatism och export av stångjärn. Han menade att det fanns många skäl för en

fattig svensk att emigrera till Amerika. Men från början handlade det nästan uteslutande om religion. Den starka frikyrkliga väckelsen – och det motstånd den mötte – gjorde att flera hundra personer i några socknar på lagom avstånd från Gävle plötsligt bestämde sig för lämna landet och bygga en ny framtid på andra sidan Atlanten. Under den här tiden skeppade bruken i Gästrikland och Bergslagen och handelshusen i Gävle ut massor av järn till Nordamerika. Järnet levererades i stänger som vägde mycket men som tog lite plats, så det fanns gott om plats för de som ville betala för en enkelresa. 1840 var det visserligen förbjudet att utvandra, men många lyckades ändå smita iväg. (*Gävle på 1800-talet Ulf Ivar Nilsson*)

Författaren Hans Lindblad menar i sin bok "Tur och Retur Amerika – utvandrarerna som förändrade Sverige", att på enskilda människors nivå fick vi ett gigantiskt nätverk mellan människor, vilket innebar att nya impulser väller in i landet. Han menar att med USA som förebild tog människor sig rätten att bilda föreningar. Kraven på friheter var störst, som främst genom Gävleborgs län i inledningsskedet hade den största utvandringen. Det finns ett nära samband mellan emigrationen och folkrörelsernas uppkomst, så enligt Hans Lindblad, kan man säga att det demokratiska Sverige har sitt ursprung längs Norrlandskusten. Förändringen drevs fram av människorna själva. "Det stora var att tänkandet förändras, mot större öppenhet, experimentlusta, omtanke, rättvisa, kunskapsstörst och självständighet."

Författaren menar att Amerika blev en förebild för folket i breda lager. Samtidigt styrdes Sverige av dem som hämtade sina förebilder från det kejsarliga Tyskland, där det rådde ett starkt motstånd mot demokratin. Privilegiestat – högkyrklighet – Tyskland hängde samman. Demokrati – religionsfrihet- USA var den självklara motpolen. Författaren citerar Emigrationsforskaren Lars Ljungmark som menar att amerikainflytandet är den första utländska kulturpåverkan i folkdjupet. Kulturimpulser från Frankrike och Tyskland hade enbart berört de kulturella toppskikten. Länsman valdes av kungen, alla hade något att säga till om och vem som helst kunde gå på universitetet, förmedlade släktingarna från USA.

Väckelserörelsen i Gävle

Väckelserörelsen växer sig stark i Gävle i slutet av 1800-talet och påverkar Gävle starkt. Tidigare hade statskyrkan varit stark men tappade mer och mer makt. Efter reformationen på 1500-talet i Sverige byggs en enhetskyrka upp. Alla invånare i landet måste tillhöra denna kyrka. Det var stadgat i lag om kyrkogång, doptvång och nattvardsdeltagande. Prästerna såg till att alla följde den rätta läran, bland annat genom husförhör. Kyrkan i Sverige utvecklades till en statlig instruktion som fick till uppgift att uppfostra, utbilda och ha hand om socialvården. (Frikyrkorna, arbetarfrågan och Klasskampen)

I boken "Väckelse i staden – Från Gästrikland 1995" skildras hur frikyrkorna påverkat Gävle och Gävles kyrkohistoria. På grund av sitt läge har Gävle sedan århundrade varit en viktig sjöfartsstad. Mycket talar för att den ansenliga järnexport, som måste ha skett från landskapet redan under äldre medeltid, har bidragit till Gävles uppkomst och i varje fall till dess utveckling. Det menar författaren till (https://sandviken.se/download/18.1c1963f812e2f8c05ed80001075/1480102452087/Gastrikland_o_Jarnet.pdf).

Under 1800 – talet blåser förändringarnas vindar i Gävle. Utrikeshandeln minskade, en ny industri växer fram. Nya kommunikationer upprättas. Tiotusentals människor flyttar till Gävle från andra orter. Urbaniseringen beror på fattigdom, överbefolkning och inga möjligheter att försörja sig. Många blev arbetslösa på grund av strukturomvandlingen inom jordbruket och järn- och gruvindustrin. Den största gruppen kom från Gästrikes landsbygd. Bruksdöden inleddes i Sverige på 1800-talet och fortsatte sedan under 1900- talet. Mer än 450 bruk, hyttor och hamnar, runt om i landet lades ned. (https://sandviken.se/download/18.1c1963f812e2f8c05ed80001075/1480102452087/Gastrikland_o_Jarnet.pdf)

Mot slutet av 1700-talet började kyrkan få svårt att hålla koll på människor och detta fortsätter framåt. Statskyrkan höll vid den här tiden helt enkelt på att förlora sitt hårda grepp över människorna. Kyrkans organisation var helt knuten till det agrara samhället och hade få möjligheter att effektivt utöva kontrollen i det nya samhället. De politiska reformerna och det moderna samhällets framväxt gjorde att det inte längre var präster och kyrkoråd som bestämde hur folk skulle leva. Som en följd av utvecklingen ändras vissa lagar. Kyrkotukten avskaffades och ingen var längre skyldig att delta i gudstjänsterna. Andakter hemma för fler än de som tillhörde hushållet, så kallade konventikelplakatet, som hade förbjudits 1726 upphävdes 1858. Samtidigt tog väckelserörelsen över själva kärnverksamheten. Det var i bönhusen och missionskyrkorna man fick höra de djärvaste bibeltolkningarna, de mest underhållande predikningarna och piggaste lovsångerna. Visst gjorde de statliga prästerna motstånd som att de motsatte sig bygget av Betlehemskyrkan på Stortorget. Men i stort sett fortsatte det kyrkliga livet i Gävle sin stilla lunk där prästerna främsta uppgift var att dokumentera församlingsmedlemmarnas aktiviteter i kyrkoböckerna. (Gävle på 1800-talet) (Frikyrkorna, arbetarfrågan och Klasskampen)

Gävle har ibland jämförts med "Smålands Jerusalem", Jönköping, där på sin tid frikyrko- och nykterhetsrörelsen dominerande. I slutet av 1800-talet växte frikyrkolokalerna och ordenshusen upp i Gävle som svampar ur jorden. I dag finns endast ett fåtal gamla lokaler kvar. Ordenshusen har helt försvunnit. Huset på Norra Kungsgatan 29 (rivet 1987) var metodisternas första kyrka i staden. Den byggdes 1873 och byggdes om 1889 och 1901. Strömsbro missionshus kom till 1877 och Immanuelkyrkan på Brynäs 1903. (*"Gävlevandringar med Folke av Folke Löfgren och Barbro Sollbe"*)

Den 9 april 1858 döptes de första baptisterna i Gävle och två dagar senare bildades Gefle första Baptistförsamling. 1864 bildades en syförening för att hjälpa till att skaffa medel till eget kapell och 1873 byggdes vid Norra Kungsgatan Elimkapellet, som senare såldes. 1904 invigdes Immanuelkyrkan. Några medlemmar lämnade 1906 församlingen och bildade Gefle Andra Baptistförsamling (se Korskyrkan). Baptistförsamlingen i Bomhus invigde 1903 eget kapell på Högstavägen. Immanuelkyrkans ungdomsförbund köpte 1942 egendomen Borgvik på Norrlandet för sommarhemsverksamhet. (<https://www.gd.se/artikel/gastrikland/gavle/gavle-forsta-baptistforsamling>)

Betlehemskyrkan i Gävle, byggd 1880 för landets då största missionsförsamling. I Inger-Britt Holmblads avhandling Hören Herrens röst! (2002) om missionsförbundets kyrkobyggande beskrivs bland annat samfundets 26 kapell och kyrkor i Gävle kommun, 9 i Hofors, 21 i Sandviken och 10 i Ockelbo. Väckelsefolket hade lokaler ned på bynivå. (GD22 aug 2011 Gävles frikyrkor)

Väckelsen kom i olika omgångar och anses startat med Pietismen som kom till Gävle i början av 1700-talet. För att kunna anses som en kristen, enligt dem, måste en människa vara omvänd och äga personlig tro, det räcker inte med att vara döpt och gå till nattvarden. Det fanns ingen grupp här i Gävle, men ett antal personer, varav en var fånge på slottet sägs ha varit med. Även kyrkoherden vid denna tid var pietist. Nästa våg av väckelse var Herrnhutismen, där det väsentliga inte var att förkunna den rätta läran utan här var gemenskapen i centrum. Man vet att det fanns ett sådant brödraskap i mitten av 1700-talet i Gävle och dessa hade verksamhet fram till början av 1800-talet. Ungefär samtidigt började några enskilda personer i Gävle att engagera sig för att föra ut evangeliet genom att ansluta sig till det Evangeliska sällskapet. Många gånger var de två tidigare rörelserna påtaliga i dessa aktiviteter. Men samtidigt som dessa läsare var påverkade av de tidigare rörelserna var de väl förankrade i Svenska kyrkans bekännelse. Läsarna i Gävle tvingades vara uppmärksamma så de inte förmedlade främmande läror. Våren 1843 kom till exempel Erik Jansson och försökte ragga

anhängare. Med tiden framträdde en grupp erikjansare i staden. Men stadens nytänkare stod emot. (Väckelse i staden – Från Gästrikland 1995)

Det var byggmästare Jakob Norin som förmedlade läseriet till Gävle. De första kända konventiklarna i Gävle hölls i början av 1830-talet. Det vill säga bönemöten i andra lokaler än i kyrkan som hemmet. Det var inte så populärt och några ville fängsla ledarna för dessa. Kyrkoherden hade dock inget emot dem. Under 1840-talet var det till och med så att flera präster och prästvigda lärare var engagerade. Det var först under 1850-talet som läsarna i Gävle kom i konflikt med bestämmelserna. 1854 startades det första traktatsällskapet som bestod av läsare och så kallade bibelförklarare. 1855 bildade man Gefle Missionsförening som tog över verksamheten efter Traktatsällskapet. Den framväxande väckelserörelsen i Gävle delades sedan i fyra olika organisationer, nämligen missionsföreningen, missionsförsamlingen, baptistförsamlingen och metodisterna. Anledningen till att de gick skilda vägar var olika uppfattningar i lärofrågor.

Den stora inflyttningen till Gävle på 1870-talet kom som en obehaglig överraskning för prästerna i Svenska kyrkan i Gävle. Kyrkoherden uttryckte till och med sitt ogillande. I staden fanns vid den här tiden två kyrkor, Heliga Trefaldighets kyrka och Hospitalkyrkan. Den senare förstördes i branden 1869. De som flyttade in till staden hade ingen anledning att känna sig välkomna till Kyrkan. Det fanns inte någon plats i bänkarna, eftersom man hade ett uthyrningssystem. Uthyrning av bänkarna skedde två gånger om året. Det ingick i kyrkorådets uppgifter att ordna med uthyrningen och det skedde i regel efter stånd och ålder. Systemet med uthyrda bänkplatser markerade de sociala skillnaderna i församlingen. De rika hade de bästa platserna, medan de fattiga fick sitta på pallarna och bänkarna längst bak i kyrkan. Nyinflyttade till Gävle under 1870-talet hade få möjligheter att få köpa en plats. (Väckelse i staden – Från Gästrikland 1995). Kyrkbänkarnas hyresgäster vakade över sina positioner och det uppstod ständigt bråk kring tilldelning när någon plats blev ledig. (Gävle på 1800-talet) Ingen annan än innehavaren fick använda bänkarna. (Från intervju) I Gävle upphör systemet med att hyra ut bänkarna på 1880-talet.

Det övervägande antalet inflyttare anmälde sig till pastorsexpeditionen, men efter det hade de väldigt lite kontakt med kyrkan. Det var dessutom väldigt kallt i Heliga Trefaldighets kyrka, eftersom man inte hade något uppvärmningssystem. Det innebar att man frös när man satt i kyrkan. Väckelse i staden – Från Gästrikland 1995”. Riktigt kalla söndagar kunde prästen knappt göra sig hörd eftersom hans påpälsade åhörare oavbrutet stampade med fötterna i stengolvet för att hålla sig varma. (Gävle på 1800-talet) I frikyrkorna var det varmt och skönt. En annan bidragande orsak till framgång för de fria kyrkorna var dess förkunnelse, dess innehåll och framställning. Predikanterna pratade så människor förstod. De skapade god kontakt med dem som lyssnade. (Väckelse i staden – Från Gästrikland 1995”) Dessutom ska Svenska kyrkan i Gävle haft ett rigtigt sätt att spela psalmer som gjorde det svårt att sjunga för församlingen. Källa Intervju.

De framväxande frikyrkorna pekade fram mot ett nytt samhälle, det menar författaren till boken Tur och Retur Amerika Utvandringen som förändrade Sverige. I samma ögonblick som man godtar tanken att religionen är den enskildes privata angelägenhet blir denna i princip en fråga mellan Gud och människan. Därmed försvann överhetssamhällets legitimitet. Där Gud var högst, därunder kungen, varefter det blev två ordervägar ner till den enskilde. Den ena via landshövdingen och länsman, den andre via biskopen och prästerna. Folkörelserna gav otaliga svenskar en möjlighet få praktisera demokrati. I Norge, Danmark och Finland kom väckelsen att till största delen äga rum inom den lutherska kyrkan. Sverige hade en mer auktoritär kyrka, med följden att människor tvingas söka sig bort från den för att kunna följa sitt samvete. Hans Lundblad menar också varför Väckelserörelsen blev stark i denna del av landet handlar om att Uppsala Stift var ärkebiskopens stift och att denne inte hade lika mycket tid att hålla koll på vad människor tänkte och gjorde. Gymnasiet låg också nära

hamnen, vilket gjorde att studenterna kunde utbyta tankar och idéer på sina lunchraster.

Ett stort antal människor anslöt sig till denna nya rörelse, de flesta var inflyttade. Arbetarna var i majoritet även om det var folk från andra samhällsklasser också och dessa nya grupper skulle få stort inflytande på den politiska utvecklingen. Under tjugofem år mellan 1865 och 1890 fördubblas Gävles befolkning. 1890 hade staden cirka 24 000 invånare. Relativt sett var tillväxttakten kraftigare i Gävle under 1870-talet medan tioårsperioden därefter kännetecknas av en svagare utveckling. De traditionella gävlenamnen är inte lika aktiva i den nya industrin som växer fram efter 1870-talet. Flertalet är icke infödda gävlebor, som började hantverksmässigt i mindre skala, men i högkonjunktens medvind utvecklade sina företag till betydande omfång. Nära hälften av de nya företagen tillhör en folkrörelseförening, Gefle Missionsförening. De var fabriker som grundade textilindustrier, snickerifabriker, gjuterier, mekaniska verkstäder samt kemiteknisk industri. Samtliga av dessa var under någon tid styrelsemedlemmar i Missionsföreningen. I avhandlingen Förening och politik Folkrörelsernas politiska aktivitet i Gävle under 1880-talet av Ingrid Åberg valdes Gävle ut i ett forskningsprojekt i syfte att belysa den politiska mobiliseringen under genombrottskedet. Här spelade enligt författaren folkrörelseorganisationerna tidigt en politisk roll. 1884 valdes PP Waldenström in i riksdagen och det var troligen nykterhetsvännerna och de frikyrkliga som avgjorde valet. Politisk ambition hos den senare arbetarrörelsen är inget förvånande, däremot hade man inte tittat så mycket på denna typ av mobilisering tidigare.

Enligt Fabian Månssons teorier är väckelserörelsen bara början på den demokratiska resan. Fabian var från 1912 till sin död 1938 ledamot av riksdagens andra kammare (invalid i Gästriklands valkrets till 1921 och i Gävleborgs läns valkrets 1922–1938) för Socialdemokraterna, han var också författare och tidningsman. Han skriver i sin bok "Rättfärdiggörelsen genom tron" att frikyrkorna senare överger de fattiga. De lägre klasserna lämnar väckelserörelsen när företrädaren Waldenström angriper arbetarrörelsen. Att detta hände fick en ödesdiger betydelse för arbetarrörelsen eftersom den blev så religionsfientlig, en fientlighet som Fabian aldrig delade. (Per Meurling Fabian Månsson och bondesocialismen)

I avhandlingen "Frikyrkorna, arbetarfrågan och Klasskampen" av Irving Palm skildras hur frikyrkorna och den framväxande arbetarrörelsen kring slutet av 1800-talet och början på 1900-talet förhåller sig till varandra. Men också hur den nya arbetarrörelsen förhåller sig till Svenska kyrkan. Under 1800-talet fick det agrara samhället mer och mer ge vika för industrisamhället. Det patriarkaliska förhållandet mellan husbonde och tjänstefolk, samhällets detaljreglering av handel och hantverk, statskyrkans monopol på det religiösa och sociala området började ifrågasättas. Folkmängden växte och fler och fler människor sökte sig till städerna eller emigrerar. Arbetarna i städerna möttes dock av en dålig arbetsmiljö, långa dagar, många av de tunga arbetsuppgifterna sköttes av kvinnor och barn, lönerna var oenhetliga och ändrades hela tiden. Bostäderna var dåliga och det fanns i princip ingen socialtrygghet alls.

En allmän uppfattning inom arbetarrörelsen var att kyrkan motarbetade samhällsförändringar, att den stod på de bestående krafternas sida. Kyrkan och prästerna ansågs som fiender till arbetarnas sak. August Palm ansåg att stat och kyrka skulle skiljas åt. Han ansåg också att prästerna levde överklassliv på gemene mans bekostnad. Däremot var socialdemokratin splittrad i förhållanden till själva religionen. Vissa var neutrala, det vill säga tro var en privatsak. Några, till exempel Branting, tillhörde bekämpningslinjen, de ansåg att religion gör människor passiva. Den tredje linjen skulle kunna klassas den etisk-socialistiska. Kristendomen, särskilt den ursprungliga, bedömdes ha mycket gemensamt med socialismen. Det var neutralitetslinjen som blev inskriven i partiprogrammet, men enskilda socialdemokrater fortsatte att bekämpa religionen.

Det lutherska arvet var påtagligt på flera sätt inom de frikyrkor som studeras i avhandlingen "Frikyrkorna, arbetarfrågan och Klasskampen." Att en del var rika och en del fattiga var helt i sin ordning. Det gick inte att ändra på det förhållandet. Överheten var tillsatt av Gud och det gällde att lyda. Visserligen ansåg många av ledarna i frikyrkorna att arbetarnas förhållanden var dåliga, men den socialism som var inspirerad av Marx som socialdemokraterna stödde sig på var inte ett bara mot samhället utan också mot kristendomen och måste bekämpas. Under 1890-talet och i början av 1900-talet då socialdemokratin fick allt fler anhängare i landet desto aggressivare blev tonen hos Waldenström. Han var till exempel emot strejkandet. I förbundets tidning skrev man "Att strejka stred mot Guds bud". Visserligen var det många arbetare som tillhörde väckelserörelsen som deltog, bland annat i Sundsvallsstrejken 1879, men samfundsledarna tog avstånd från den och uppmanade arbetarna att börja arbeta igen. Under 1890-talets senare del fann kyrkans präster och frikyrkans pastorer varandra i striden mot den gemensamma fienden, socialismen. De gamla striderna dem emellan upphörde. Bland annat tog dessa två grupper av religiösa ledare initiativ till att bilda ett kristet arbetarförbund, vilket socialdemokraterna såg som ett splittringsförsök. Waldenström ansåg att människor bara hade tid att engagera sig i två föreningar och det var hemmet och församlingen. Väckelserörelsen och frikyrkorörelsen förknippas vanligen med liberalismen, men Waldenström blir med tiden allt mer konservativ.

Nytt sätt att organisera kyrka

Vi går nu vidare och tittar på utvecklingen av den organisatoriska utvecklingen av stadskyrkan under 1900 – talet. Det var i några av de största städerna som de första samfälligheterna bildades även om man inte använde begreppet samfällighet. Syftet med en gemensam ekonomi i vissa större städer var behovet av en ekonomisk utjämning. 1919 tillsattes en utredning som också fick i uppdrag att pröva frågan om införande av kyrkliga samfälligheter. En samfällighet skulle kunna omfatta antingen alla kyrkliga angelägenheter eller alla kyrkliga angelägenheter av ekonomisk natur. Med kyrkliga angelägenheter avsågs ärenden som avsåg ekonomi, begravningsverksamhet, personal, fastigheter och åtgärder för att uppehålla ordningen under gudstjänsten. Det blev dock möjligt att utöver att sammanträda i en gemensam kyrkostämma kunde även församlingarna i ett pastorat utse ett gemensamt kyrkoråd. *(Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 107 -108, 112-114)*

Begreppet församlingsrörelsen har använts för den förnyelse och förändring av församlinglivet som ägde rum omkring sekelskiftet 1900. Förutom diakoni kom också nya arbetsformer som ungdomskretsar och söndagsskola. Det var inte fråga om någon enhetlig rörelse. *(Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 109)*

Genom en lag bestämdes den territoriella församlingsindelningen. Den lagen beslutades av regeringen enligt 35 § i lagen (1919:293) om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastisk indelning. I lagen fanns inga kriterier för församlingsindelningen utan enbart bestämmelser om förfarandet vid en indelningsändring. *(Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 114)*

Gävle 1900-talets början

Vi går nu tillbaka och tittar vidare på hur Gävle utvecklas. Vid branden 1869 hade de funnits trettio industrier. Tjugo år senare var antalet 36. Vid sekelskiftet var man uppe i 110. Inom stadens gränser fanns det sjutton spinnerier och lika många metallindustrier, tretton kvarnar och bryggerier, tolv sågverk och tre skeppsvarv. Korsnäs sågverk hade 1400 anställda och av de äldre industrierna var Gefle Manufaktur i Strömsbro största med över 400 anställda. Därefter kommer tobaksfabriken på

söder med tre hundra anställda, enligt författaren illa betalda. Men det var på Brynäs som industrierna låg tätast. Gefle Verkstäder Atlas Slip, här låg Skoglunds & Olssons verkstäder, Gefle Åkerredskap och Mattons läderfabrik. Bland småföretagen finns blivande Läkerol. Runt staden fanns fler stora industrier. Skutskär med 1800 anställda, Forsbacka, 500, Norrsundet och Mackmyra 150. Det finns flera anledningar till att den moderna industrin kom igång just i mitten av 1800-talet. Ångan, järnvägen som gjorde att råvaror snabbt och relativt billigt kunde fraktas in till staden, avskaffandet av skråväsendet, möjligheten att bilda aktiebolag. Det innebar att många av de gamla ägarfamiljerna försvann, men den gamla tidens grosshandlare försvann inte i just Gävle utan de accepterade de nya villkoren och visade sig vara goda entreprenörer. (*Gävle på 1800-talet*)

I början av 1900-talet skedde ännu en del industriella nyetableringar, men det dynamiska, jäsande expansionskedet var över för Gävles del. Byggnationerna avtog också dramatiskt. Gävle hade en rik diverserad, men också lite ålderdomlig industri- och näringsstruktur. Många företag var i arbetsintensiva branscher, ofta med stor andel kvinnliga arbetskraft, som så småningom skulle komma att hamna i stora bekymmer. 1910 blev Bomhus en del av Gävle. I och med detta ökade befolkningen med flera tusen personer. Inkorporeringen av Bomhus skymmer i statistiken det faktum att Gävles tillväxt saktade av i årtionden efter sekelskiftet. Varvs- och rederinäringarna tynade bort. Stadens redarfamiljer klarade inte konkurrens när ångbåtarna kom. (*Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996*).

1918 beslutade riksdagen att rösträtten skulle bli allmän och lika för både män och kvinnor. All inkomstgradering togs bort. Men det fanns dock en hel del begräsningar av rösträtt, den som var satt i skuld, fick fattighjälp eller var straffad fick inte rösta (Dick Harrisson i Vetenskapsradion historia) Valet 1918 innebar att socialdemokraterna fick egen majoritet. Sedan detta val var socialdemokraterna det helt dominerade partiet i Gävle ända fram till valet 2014. Socialdemokraterna tog visserligen inte över makten direkt 1918, men successivt gjorde de det. Vid årsskiftet 1919 var man beredd att flytta fram sina positioner. (*Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996*)

1920-talet och 30 talet var inte helt enkla för staden Gävle. Den minskning av tillväxten och de kristendenser som börjat göra sig gällande redan före första världskriget blev nu en permanent stagnation. Bland annat blev det nya förutsättningar för handeln, vilket påverkade Gävles förutsättningar som grosshandlarstad. Nu kunde man hålla hamnarna öppna längre i andra Norrlandsstäder och Gävle användes inte lika ofta som omlastningsplats. Under större delen av 1800-talet var Gävle landets femte handels stad, 1915 halkade staden ner till en 15 plats. Under 1870 var Gävle landets femte industristad, i början av 1900-talet hamnade staden på sjunde plats. Mellan 1915 och 1940 var antalet industriarbetare oförändrat. Befolkningsutvecklingen var också svag. Gävle blev en stad som gjorde ett slitet och nedgånget intryck. Det här fick till konsekvenser att stadens socialdemokrater inte kunde bedriva den reformpolitik de ville. (*Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996*)

Diskussioner som förs under 1900-talet om församlingar

Övergripande om diskussioner om kyrkans organisation under 1900-talet. Allt material hämtat från utredningen Närhet och samverkan. När det 1862 gjordes en uppdelning av socknarna i borgerliga kommuner och kyrkliga församlingar fanns en överensstämmelse mellan den primärkommunala indelningen och församlingsindelningen. Det fanns då omkring 2 500 församlingar och i stort sett lika många kommuner. Det totala antalet församlingar ökade något under större delen av 1900-talet. Det största antalet församlingar fanns omkring 1980. Antalet var då omkring 2 575. Ökningen ägde främst rum i storstadsområden. På landsbygden minskade antalet församlingar. Ökningen ägde främst rum i Stockholms och i Göteborgs samt i Luleå stift. Kommunindelningsreformen på 1970-talet berörde bara landskommunerna. Det totala antalet kommuner minskade från 2 498 till 1 037.

Man resonerade då om behov av samordning mellan den borgerligt kommunala och den kyrkliga indelningen bland annat utifrån den samverkan som förutsattes i till exempel fattigvårdslagen. Mer allmänt konstaterades att olika samhällsliga verksamhetsgrenar i stort sett syftade mot samma mål, det allmänna bästa. Pastoratsindelningssakkunniga konstaterade i sitt betänkande SOU 1953:11 Allmänna riktlinjer för den territoriella pastoratsindelningen och församlingsprästerliga organisationen med mera att tiden inte var mogen för ställningstagande till en av Statskontoret "framkastad tanke" som innebar att pastoraten skulle överensstämma med de nya kommunerna. Man menade dock att det fanns klara fördelar med att uppehålla sambandet mellan den borgerligt kommunala indelningen och den kyrkliga. I en enkätundersökning hade också flera domkapitel framhållit värdet av en samordning med den borgerligt kommunala indelningen. Ändringarna i pastoratsindelning under 1900-talet är betydligt mer omfattande än ändringarna i församlingsindelningen. *(Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 114, 119, 122)*

Oro för kyrkans framtid är inte på något sätt ny. Ett exempel är motion 64 till 1963 års kyrkomöte, där det föreslogs att Kyrkomötet till sin utredningsnämnd skulle överlämna "frågan om en effektivisering av den svenska kyrkans församlingsorganisation särskilt i storstäderna". I motionen pekades med hjälp av kyrkostatistiskt material på hur deltagarfrekvensen i gudstjänsterna sjönk med ökade antal invånare i församlingen. Man menade att ett svagare församlingsliv säkerligen med rätta kunde sökas främst i den förändring av levnadssätt och tankevanor som urbaniseringsprocessen brukar föra med sig. I motionen framfördes att det också fanns andra orsaker av delvis organisatorisk art. Dessa borde kunna åtgärdas genom riktiga organisatoriska åtgärder. I motionen lyftes också fram de positiva effekter man kunde se av småkyrkobyggande. Kyrkomötets första tillfälliga utskott framhöll i sitt betänkande nr 12 med anledning av motionen önskvärdheten att stärka storstädernas församlingsliv. *(Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 116)*

När 1963 års kyrkomöte yttrade sig i ärendet bejakade man behovet av en översyn av pastoratsindelningen med hänsyn till de demografiska och strukturella förändringarna i samhället. Pastoratsindelningen och fördelningen av prästerlig arbetskraft, som i huvudsak var anpassade efter det gamla bondesamhällets krav, "måste överses och utbyggas för att kunna tjäna jämväl det genom industrialiseringen omdanade samhället". *(Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 121)*

Kyrkokommittén lade 1983 fram diskussionsbetänkandet (SOU 1983:55) Församlingen i framtiden. Efter ett resonemang utifrån några historiska noteringar och samtida positioner konstaterade man sammanfattningsvis att olika aktuella församlingsbegrepp inte var exklusiva i den meningen att det var fråga om antingen eller. "Företrädare för det territoriella församlingsbegreppet erkänner behovet av att gemenskapsgrupper bildas inom den territoriella församlingen. På samma sätt finns företrädare för ett gemenskapsorienterat församlingsbegrepp som i den territoriella strukturen ser en kritisk fråga om öppenhet och tillgänglighet. De flesta lever i praktiken med dubbla församlingsbegrepp." Vidare pekade man på problem förknippade med samhällets rörlighet. De gamla socknarna byggde på att människor levde och vistades inom ett och samma begränsade område. Församlingsorganisationen som den hade utformats saknade den flexibilitet som krävdes för att möta människor som bor på en plats, arbetar på en annan plats, har barn i skolan på en tredje plats och vistas under veckosluten på en fjärde plats etc. Betänkandet Församlingen i framtiden blev föremål för en omfattande diskussion och remissbehandling. Det är möjligen det betänkande i den statliga SOU-serien som haft störst upplaga. Beträffande synen på samfälligheter angav kyrkokommittén att den var mycket mer negativ från de församlingar som själva saknade erfarenhet

från att tillhöra en samfällighet än från de församlingar som bildade en sådan. (*Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 134-135*)

Ett slutresultat av kyrkokommitténs arbete blev bl.a. 1988 års församlingslag som ersatte 1982 års lag om församlingar och kyrkliga samfälligheter. Genom den nya församlingslagen lades alla tunga ekonomiska angelägenheter på en pastoratssamfällighet som obligatoriskt bildades av församlingarna i ett flerförsamlingspastorat. Församlingen kunde fortfarande ha kvar även det ekonomiska ansvaret för församlingsverksamheten och för lös egendom. En strävan var att få en enklare och mer renodlad lokal organisation och struktur. (*Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 139*)

Det fanns tidigare inte en samlad grundläggande reglering av, som det sades i prop. 1987/88:31 "rikets indelning" i församlingar, pastorat, kontrakt och stift. Föreskrifter av detta slag kom till stånd genom en kyrklig indelningslag. I de principiella övervägandena om den kyrkliga indelningen sades i proposition såvitt gällde församlingsindelningen att det inte borde finnas någon författningsreglering av församlingarnas storlek utan lokala förhållanden borde vara avgörande. (*Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 140*)

Föredragande statsråd:

"De mycket små och de mycket stora församlingarna utgör enligt min uppfattning problem i den lokala strukturen. För de mycket små församlingarna kan problemet bestå i att de är för små för att en verkligt fungerande församlingssamfund skall kunna uppstå. Vidare kan det vara svårt att i mycket små församlingar finna människor som är villiga att åta sig förtroendeposter. Dessutom kan de ekonomiska svårigheterna bli överväldigande för sådana församlingar. De mycket stora församlingarna å andra sidan kan vara för stora för att upplevas som församlingssamfund. Det är lätt att sådana församlingar blir enbart ett av flera administrativa områden i samhället."

I propositionen framhölls att det sett ur församlingsvårdens synvinkel framträdde ett tydligt behov av en övre församlingsgräns. "Det gäller särskilt i de största städerna, där det är angeläget att åtskilliga alltför stora församlingar delas." Det bedömdes dock inte som möjligt att i en författning ange den övre gränsen i form av antal kyrkmedlemmar. Även i detta fall måste de lokala omständigheterna få påverka församlingsstorleken. (*Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 141*)

Den utveckling som hade skett beträffande de borgerliga kommunerna sedan 1862 och som fanns som bakgrund till kommunallagsöversynen jämfördes och kontrasterades delvis med utvecklingen på den kyrkliga sidan.

- Det hade skett en expansion av den kommunala sektorn så att denna omkring år 1990 hanterade 70 procent av den offentliga sektorns konsumtion och investeringar. Församlingarnas verksamhetsområde hade minskat alltifrån folkskolans sekularisering till 1991 års folkbokföringsreform och samtidigt minskade deltagande i gudstjänster och kyrkliga handlingar.

Antalet kommuner minskade mellan 1952 och 1974 från knappt 2 500 till mindre än 300. Församlingsstrukturen bestod i stort sett oförändrad trots de stora befolkningsomflyttningarna. Mellan 1952 och 1992 var antalet kyrkliga kommuner i stort detsamma även om det skett en minskning med omkring 200 pastorat.

- Den kommunala sektorn hade gått från lekmanförvaltning till tjänstemannaförvaltning och med en kraftig minskning av antalet förtroendevalda och med stark förändring av uppdragens innehåll. Även inom församlingarna hade det skett en betydande ökning av antalet anställda. Genom att det

fanns många små enheter kunde man dock fortfarande tala om lekmanaförvaltning på det kyrkliga området. "Härtill kommer att församlingsarbetet, till skillnad från de borgerliga kommunernas arbete men i likhet med många folkrörelser, bygger på eller har som ideal ett stort inslag av frivilligengagemang."

I arbetet med att ta fram kyrkoordningen menade Kyrkokommittén att en övre gräns för en församlings storlek måste bestämmas med hänsyn till förutsättningarna för att med befintliga resurser nå de människor som bor inom församlingen. I den mån det finns möjlighet att fira gudstjänst, människor som vill utgöra en gudstjänstgemenskap, tillgång till funktionärer, anställda eller frivilliga, samt lokaler menade man däremot att en församling kan vara nästan hur liten som helst. Att församlingen måste vara den grundläggande enheten i Svenska kyrkan hade understrukits starkt i remissyttrandena över kyrkokommitténs förslag. I en annan utredning tyckte man dock: Utredning menade att församlingsstrukturen måste ändras i syfte att skapa bärkraftiga enheter som underlag för gudstjänstgemenskap och ett aktivt församlingsliv. Ytterligare en uttryckte

- att det finns människor som firar gudstjänst.
- att det finns människor som är beredda att ta ett lokalt ansvar.

Fortsättningsvis redovisades i promemorian vad man såg som kriterier som måste gälla för en församling. Först framhölls det gemensamma, regelbundna gudstjänstfirandet som en nödvändig betingelse för att kunna tala om en församling. Att till det som behövs för att tala om en församling hör att det finns människor som vill dela församlingens liv och är beredda att ta ansvar för detta. Det betyder ett ansvarstagande för församlingens grundläggande uppgift att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Ansvaret omfattar också att förvalta de materiella tillgångarna och att fatta beslut om församlingsarbetets närmare inriktning och organisation.

En sammanfattning av kriterier som borde gälla för att i praktiken vara en församling i Svenska kyrkan kunde enligt den teologiska expertgruppen vara följande:

- Församlingen omfattar de personer som tillhör Svenska kyrkan inom ett viss geografiskt område. (Härvid bortses från att det undantagsvis också finns icke-territoriella församlingar.)
- I församlingen firas normalt en huvudgudstjänst på söndagen eller åtminstone en gudstjänst varje vecka.
- I församlingen finns ett kyrkorum, avskilt för gudstjänst och andakt.
- I församlingen finns människor som tar ansvar för att församlingens grundläggande uppdrag och uppgifter blir utförda och är beredda att ingå i församlingens beslutande organ.
- I församlingen finns en präst som har det pastorala ansvaret.

I promemorian sades att detta inte innebär att det inte går att sätta upp några på förhand bestämda gränser för antalet kyrkotillhöriga i en församling. Är församlingen så stor att den består av flera områden där samtliga kriterier är uppfyllda bör det vara skäl för att pröva om inte församlingen ska delas. Det finns annars risk att en sådan församling snarast blir en administrativ enhet bestående av flera församlingar i egentlig mening. Finns det å andra sidan inte tillräckligt med människor för att kunna uppfylla kriterierna behöver det övervägas om inte församlingen också då blivit främst en administrativ enhet som bör fogas in i en större gemenskap. Det gemensamma ansvarstagandet mister sitt innehåll om alla uppgifter faller på personer som är anställda.

(Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 150-151)

Under 1900-talets 100 år minskade antalet församlingar i Svenska kyrkan med 0,6 procent från 2 533 till 2 517 och under 2000-talets 10 första år minskade antalet församlingar med 40,3 procent från 2 517 till 1 467. Som framgått ökade antalet församlingar under större delen av 1900-talet och minskningen kom först under de båda sista decennierna. Den minskningen var dock inte alls av samma omfattning som den som har skett under tiden efter år 2000. Den förändring som skett i församlingsindelningen innebär att antalet små församlingar har minskat i mycket hög grad. Vad gäller de allra minsta och största så har de förstnämnda minskat mest procentuellt sett och de sistnämnda ökat mest. Däremellan är inte mönstret lika entydigt. Det är naturligtvis på det viset att ett antal relativt stora församlingar har slagits samman för att man ska få en ökning av antalet mycket stora församlingar.

En vanlig förändring har varit att församlingarna i ett pastorat, som också har utgjort en pastoratssamfällighet, har förts samman till en enda församling. Detta visar sig också i det förhållandet att det har skett en betydande ökning av antalet församlingar med egen ekonomisk förvaltning, alltså av församlingar som inte ingår i någon samfällighet. När det gäller minskning av antalet församlingar gäller den församlingar som inte har egen ekonomisk förvaltning, alltså församlingar som ingår i en samfällighet. En aspekt på förändringarna i den lokala indelningen är att den lokala organisationen har förenklats genom att antalet samfälligheter har minskat och antalet församlingar med egen ekonomisk förvaltning har ökat. De stora ändringar som omedelbart kom till stånd talar för att det fanns ett uppdämt behov att se över församlingsindelningen.

Det är i betydande utsträckning lokala önskemål som ligger till grund för beslut om indelningsändringar. I stor utsträckning har det skett sammanläggningar av församlingar i ett flerförsamlingspastorat där församlingarna redan tidigare samverkade i stor utsträckning och där skillnaden mellan att vara ett pastorat och vara en församling inte har blivit så stor. Det huvudsakliga intrycket är att man på lokal nivå menar att arbetet med indelningsändringarna har fungerat på ett tillfredställande sätt. Samtidigt kan konstateras att det ibland funnits påtagliga motsättningar. En identitetsfråga som har kunnat skapa svårigheter är när församlingsnamn med många hundra års historia inte lever vidare.

I den allmänna diskussionen och massmedialt är det ofta konflikter och motsättningar som får en framträdande plats. Detta gäller också för beslut om ändringar i den lokala indelningen inom Svenska kyrkan. Organisatoriska förändringar som berör många människor, där frågor om identitet och där starka känslor är involverade, kan inte förväntas ske utan vissa motsättningar.

(Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen sid 162-170)

På uppdrag av 2007 års kyrkomöte tillsatte Kyrkostyrelsen i maj 2008 en utredning med det övergripande syftet att skapa bästa möjliga organisatoriska förutsättningar för församlingarna att fullgöra sin grundläggande uppgift. År 2012 bestämde kyrkomötet att det inte längre ska finnas några flerpastoratsamfälligheter.

Syftet med organisationsförändringar är att få de bästa möjliga organisatoriska förutsättningarna för församlingarna att fullgöra sin grundläggande uppgift, det vill säga att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission.

Gävle efter andra världskriget

Vi går nu vidare till Gävle och utvecklingen där. Den ekonomiska tillväxten efter andra världskriget i hela Sverige gjorde att Gävles stagnation bröts. De gjorde att man fick loss kommunala resurser, dessutom lade staden om sin näringspolitik. Nu började Gävle växa igen. Dock höll tillväxten inte jämna steg med övriga landet när det gällde industrin.

Gävle kommuns folkmängd ökade ganska jämt från andra världskrigets slut till andra halvan av 1960-talet. Gävle kommun hade drygt 67 000 invånare 1946. Trots att det gick bättre för Gävle under tidsperioden tappade Gävle sin placering. Överhuvudtaget har de gamla industrierna i Gävles storleksklass stagnerat. Jordbruk har generellt alltid haft en lägre förvärvsfrekvens i Gävle än övriga riket. 1945 hade Gävle 12 procent, övriga riket 25 procent. 1990 var det fortsatt lågt. Mellan 1945 och 1990 hade Gävle fler sysselsatta i livsmedelsindustrin, pappersindustrin och samfärdsel än övriga riket. Däremot hade staden lägre antal sysselsatta inom metallindustrin än riket i stort. Under perioden växer den offentliga arbetsgivaren. 1960 hade 21 procent anställning inom den offentliga sektorn, 30 år senare är den siffran 42 procent. I absoluta tal är det fråga om en ökning på cirka 13 000 arbetstillfällen. Arbetspendling är något som också ökar under den här tiden.

På 1950-talet gick Gävle under epitetet – ”den sovande staden”, sedan ersattes det med ”Sveriges Chicago”. Orsaken till detta namn var att Gävle låg i topp när det gällde brottsstatistik. Det förklarades med att det fanns en hamn i staden, men en hamn hade man haft länge så det hängde troligen mer ihop med den hårdhända strukturomvandling som staden genomgick. Staden fick under den här tidsperioden en rejäl ansiktslyftning, det gamla revs och ersattes med nya hus. Gamla nätverk försvann, och det var inte alltid som de som bodde i det gamla flyttade in i det nya. På 50- och 60-talet genomgick Gävles industrier en stor strukturomvandling. Flera industrier lades ner som till exempel Tobaksmonopolet, Gefle Manufaktur, Ångväveriet med många fler. Visserligen sög den offentliga sektorn upp en del. Men det var inte alldeles smärtfritt att flytta människor från industrin till den offentliga sektorns yrken. Socialdemokraterna hade fortsatt makt, men enligt författaren till den samtida historien så fanns det en djup rotad samarbetstradition i Gävle, som fanns kvar även under 1950- och 60-talet.

(Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996)

Svenska kyrkan i Gävle från 1950 och framåt

Hur arbetade Svenska kyrkan vidare framåt efter andra världskriget? Det ska vi titta på vidare här. Den här delen av text **Svenska kyrkan i Gävle från 1950 och framåt** bygger på skriftliga källor när sådana anges, i övrigt bygger materialet på intervjuer med olika personer som arbetar, har arbetat eller har varit förtroendevalda i någon av pastoratets fyra församlingar.

Efter andra världskriget vänder ekonomin för Gävle, det är inte längre den sovande staden, även om tiden inte är lika expansiv som under stadens storhetstid under 1800-talet. Staden växer. Nya stadsdelar blir till. Under 1950-talet byggs bostäder på Kristinaplan och Sörby. Under miljonprogrammets tid fanns förbud att bygga kyrkor och bensinstationer. Så när Tomaskyrkan ska planeras så är den tänkt som en allmän samlingshall. (*Framtiden för Svenska kyrkan i Gävle Parlamentariska strukturgruppens utredning 2007*) Då när det byggs ligger kyrkan mitt i. Numera kanske Tomaskyrkan känns som den ligger lite vid sidan av, men då när den byggdes i slutet av 1950-talet låg den mitt i centrum, mellan köpcentret och skolan. Området fylldes snabbt med unga barnfamiljer och det var fullt av liv och rörelse. Kyrkan står färdig att invigas under 1958. Under 1950-talet inleddes i Sverige en kyrkobyggnadsepok som inte sett sin motsvarighet sedan

medeltiden. Under perioden 1950 – 1977 byggs det närmare 500 nya kyrkor i Sverige. Städernas expansion med nya stadsdelar är en förklaring till denna nyproduktion av kyrkor. En pådrivande faktor för fler kyrkor är Småkyrkorörelsen. Målet för denna rörelse var att stadsdelskyrkorna skulle finnas centralt i stadsdelarna och att de skulle vara färdiga i samband med inflyttningen till den nya stadsdelen. Det pågick också ett teologiskt-liturgiskt förändringsarbete som förändrade synen på kyrkorummet. De nya kyrkobyggnaderna har ofta ett kyrkorum men även församlings-salar och andra typer av fritidslokaler. (*Framtiden för Svenska kyrkan i Gävle Parlamentariska strukturgrppens utredning 2007*)

Samtidigt sker det en också en annan typ av rörelse. Mycket av det som förut har varit borta från kyrkan kommer tillbaka. En så kallad Jesusrörelse, nattvardsrörelse där mässan blir viktigare, den hamnar mer i centrum. Man anser att kyrkan har utarmats och vill ha ett mer högkyrkligt innehåll. Dopljus kommer nu till exempel. Ingen myndighetskyrka, högkyrklig, men inte nödvändigtvis konservativ utan mer öppenhet mot människor. Gävle påverkas starkt av dessa rörelser. (Intervju).

Senare blev det praxis att Gävle kommun erbjuder Svenska kyrkan och andra samfund tomtmark när ett nytt område planeras. Vid utbyggnaden av Sättra nappade Svenska kyrkan och Maria kyrkan byggdes i centrum av området. (*Framtiden för Svenska kyrkan i Gävle Parlamentariska strukturgrppens utredning 2007*) På 60- och 70-talet fanns det fortfarande pengar för att bygga fler kyrkor. (Intervju)

Området Sättra är dock inte nytt utan människor har varit bosatta i Sättra sedan Järnåldern, visar utgrävningar som gjorts i området. En gång i tiden gick havet ända hit. I boken *Historien om Sättra För och Nu* beskrivs den bebyggelse som har legat i området. De är olika torp och fäbodas. Här har också funnits en skola, Bäckebraskola som hade upptagningsområde Lexe och Marielund. Skolan revs 1979. Det har också funnits ett koloniområde. Under 1960-talet beslutas att detta område ska läggas ner, eftersom det behövs för annan verksamhet. 1920 blev Sättra en del av Gävle stad. Stadens styrande insåg att marken behövdes för att kunna expandera. 1946 köpte staden marken. Planer på att bygga en ny stadsdel började i augusti 1955 då kommunstyrelsen fick i uppdrag att anordna en arkitektävling om en stadsplan för Sättra. 1964 var man klar med idéarbetet och 1965 började man bygga. Denna satsning ingick i miljonprogrammet för bostäder som genomfördes i hela Sverige. Miljonprogrammet var en bostadspolitisk storsatsning och hade som mål just att bygga en miljon lägenheter på 10 år.

Sättra stadsdel är ett exempel kring hur man tänkte kring bostadsområden under den här tiden. Det är ett ABC område, det stod för arbete, bostad och centrum. Tanken var att det skulle finnas möjlighet att bo, arbeta och ha tillgång till olika typer av samhällsservice i anslutning till stadsdelen. Sättra uppfördes i tre enklaver som ytterst avgränsades av gatan Sättrahöjden. Man planerade för ett industriområde i närheten, men det blev inte fullt ut utbyggt. Det fanns inget större intresse och det berodde på att man planerade för ett annat industrisamhälle på annan plats. Sättra byggdes med ambition att skapa en grön stadsdel. Mellan kvarteren lämnades gröna ytor. Man byggde också gångtunnlar för att man lätt skulle kunna ta sig ut i skog och mark. Man planerade för att 12 000 invånare skulle bo här, byggandet pågick mellan 1965 och 1975. 1980 byggdes det vidare på området. Ytterligare områden byggdes under 2003 och 2014. (*Historien om Sättra För och Nu*)

Redan när man planerade området fanns det alltså planer på att bygga en ny kyrka. Under 60-talet började det byggas och då började man även ha kyrkliga verksamheter på plats. Kyrkan låg i Heligas församling, 1968 öppnades Annasalen. Här skulle gudstjänstlivet byggas upp, medan kyrkan ritades och projekterades. 1971 stod den klar. (*Gästriklands kyrkor Medeltid möter nutid Av Ann Mari Karlsson och Bengt Ingmar Kilström 74*)

På 50-talet aktualiseras frågan om delning av Heliga Trefaldighets församlingar, eftersom folkmängden nu har växt. Det fanns också en fördel när det gällde ekonomin att vara mindre församlingar. (Jan Anders Jansson) 1978 bildar Tomas och Maria egna församlingar genom utbrytning ur Gävle Heliga Trefaldighets församling. Tomaskyrkan hade inte haft bra gränser, halva Sörby tillhörde Staffan. Det var svårt för de boende att förstå gränserna. Detta justerades 1978. (Intervju).

Tomaskyrkan har byggts till vid flera tillfällen. Från början vara det bara själva kyrkorummet, sakristia, kök och expedition. 1982 började man bygga om, men bygget blev inte bra, det var mycket som fuskades med. Efteråt fick de gå och justera mycket. Det blev översvämningar och problem med mögel. Under renoveringarna hade man mycket verksamhet i Andersberg och i en barack på tomten. När man renoverade under 90-talet lade man istället verksamheten på Södertull och det innebar att man tappade fart. Verksamheten tynade bort på något sätt, den gick tillbaka. Tomas gränser var inte heller helt självklara och naturliga som till exempel Bomhus och Maria. (Intervju).

Vid utbyggnaden av området Andersberg var det EFS-föreningen som ville bygga en kyrka, Andreas-kyrkan invigdes 1977. Det var en samsamarbetskyrka tillsammans med Svenska kyrkan, 1998 såldes den dock till Svenska kyrkan. Tomas församling hade höga kostnader för Tomaskyrkan. Hade inga resurser att satsa. (Intervju). Långsiktigt står de i valet mellan att bedriva verksamhet eller fastighetsförvaltning. Man säger att man inte säljer för att försvinna från Andersberg, "vi säljer för att kunna bedriva verksamhet". Istället satsar man på att bli en del av den Familjecentral som planeras. Ledningen är inte så ledsna över beslutet. "De ser det som en möjlighet att behålla ett bra församlingsarbete. Därför var det inte så vemodigt." EFS är naturligtvis allt annat än glada. De tycker om kyrkan som de planerade när de lämnade Sjömanskyrkan. Andersberg utarmas när allt flyttar från centrum - att det är tråkigt för en så stor stadsdel att inte ha en kyrka, anser föreningen.

(<https://www.gd.se/artikel/ekonomi/tomas-forsamling-saljer-andreaskyrkan>)

(<https://www.gd.se/artikel/gastrikland/gavle/kyrkan-ingen-kyrka-langre>)

2002 anhöll församlingen att få sälja och 2004 togs den ur bruk. (*Framtiden för Svenska kyrkan i Gävle Parlamentariska strukturgruppens utredning 2007*)

I intervjuer med berörda tycker många som då var för beslutet att det var fel kyrka man behöll, utifrån ett diakonalt kyrkligt perspektiv. Men då när beslutet togs ansågs det som det bästa.

Hemlingby tillhörde Valbo under en lång tid, från den tiden fanns en kyrksal i Hemlingby skola, men en grupp församlingsbor arbetade för en kyrka i Hemlingby. Kyrkan invigdes 1988. Vid utbyggnaden av Södra Bomhus byggdes Björsjökyrka som invigdes 1993. Samtliga fem kyrkor som byggs under andra hälften av 1900-talet är kyrkor med sammanbyggda församlingslokaler och administrativa lokaler. (*Framtiden för Svenska kyrkan i Gävle Parlamentariska strukturgruppens utredning 2007*)

Under 1980-talet kommer nya tankar på att dela församlingar igen. Bomhus och Strömsbro vill bli egna församlingar. Verksamheten i Strömsbro och Heliga Trefaldighet hade väldigt lite med varandra att göra. Man samarbetade överhuvudtaget inte med varandra. Informationen fungerade inte mellan de olika delarna av församlingen. "Levde i olika världar. Då tänkte vi att det är bättre att vi är egna. När man arbetade i Strömsbro blev det lite som kusinen från landet." (Intervju). Avståndet mellan Heliga och Strömsbro berodde på gamla konflikter och maktstrider. Det har påverkat förhållandena mellan de olika delarna. Strömsbro känner sig förfördelade, men när man tittade på siffrorna stämde detta inte. (Intervju). Med ny ledning förändrades det, samarbetet blev tätare och stämningen annorlunda. (Intervju).

Strömsbro blir ingen egen församling, troligen eftersom de saknar ekonomiska förutsättningar. Bomhus blir däremot egen församling. Huruvida det var hårda konflikter mellan Staffan och Bomhus

under den här perioden råder det delade meningar om. En uppfattning var att ingen var arg, men att Bomhus inte tyckte att engagemanget var tillräckligt stort i Staffan för Bomhus frågor. Pådrivande var en kyrkvaktmästare med fru som fick med sig övriga. ”Det var ingen osämja, men de ville bara bli egna. Separationen gick smärtfritt.” (Intervju). Medan en annan uppfattning är att det var en strid på kniven mellan Bomhus och Staffan. Det blev också en nedgång för Bomhus efter att de hade blivit egna. (Intervju).

Tomas församling har det dock allt annat än bra. 2010 beslutar man sig för att församlingen ska lägga ner sig själv och återigen bli en del av Heliga Trefaldighets församling. Orsaken är oro för Kyrkans framtida ekonomi. Det har inget med den tidigare ledningen att göra, säger kyrkorådsordförande till tidningen. (<https://www.arbetarbladet.se/artikel/allmant/tomas-forsamling-lagger-ner-sig-sjalv>) I intervjuerna anges olika orsaker till varför församlingen måste läggas ner. Det var sämre tider och svårt att engagera förtroendevalda. Man hade tappat fart. Man saknade kraft. Kyrkan hade varit stängd några år på grund av sanering. Församlingen var slutkörd efter flera år med den förra ledningen. Personal, både i Tomas församling och Heliga församling, uppger i intervjuer att arbetsgruppen från Tomas var en illa medfaren grupp och att det till en början blev stora samarbetssvårigheter vid sammanslagningen. Det tog flera år att reparera. Precis när Heliga och Tomas arbetat ihop sig kom besked om nedskärningar i hela samfälligheten. Ett flertal tjänster skulle bort och det tog väldigt lång tid innan personalen fick besked. Till slut bestämde man sig för att ingen skulle gå. Istället omplacerades människor lite hipp som happ. Precis när folk hade återhämtat sig kom beskedet att samfälligheten skulle övergå i ett pastorat.

Tomas församlings uppgång och fall ger oss en dyrköpt läxa. Små sammanhang förordas ofta. Våra erfarenheter visar visserligen att små församlingar som fungerar verkligen kan vara ett ställe för människor att växa på. Men små församlingar är också sårbara om ledningen inte är bra, då är församlingsbor och personal otroligt utelämnade.

På 60- och 70-talet blev det möjligt för Svenska kyrkan att utveckla sin verksamhet eftersom man nu fick använda sina medel lite friare än tidigare. (Intervju). Nya typer av yrkeskategorier börjar arbeta. Församlingsassistenter, diakoner och pedagoger för att nämna några av de nya. Det uppstår nya verksamheter som till exempel Kyrkans barntimmar, miniorer, juniorer med mera.

Under 90-talet samarbetar Heliga och Staffan bra med varandra, ledningen är inriktad på samarbete med varandra. Under den här perioden har man också ett bra samarbete med det övriga samhället. Gävle kallades på den här tiden, det röda Gävle, men det märktes aldrig några aversioner mot kyrkan. Kyrkans ledning bröt ny mark. (Intervju). I samband med att staten och kyrkan går åt varsitt håll behöver Samfälligheten säkra pensionsåtaganden. Det innebär att man behöver göra nedskärningar. Det visar sig att ingen behöver sluta sin anställning, istället tillsätts inga nya tjänster.

Historiskt har församlingarna lockat olika människor. Staffan låg i arbetarkvarteren, Heliga låg där de mer bemedlade bodde. Staffan blev mer av en folkkyrka liksom Bomhus. Heliga har varit mer högkyrkligt, traditionellt, mer konservativt, vilket påverkade Maria och Tomas. Samtidigt har staden haft en stark frikyrka med många aktörer. Det har naturligtvis påverkat Svenska kyrkan mer än på andra orter med svagare frikyrka.

Två kyrkliga utredningar i Gävle – Strukturutredningen 2007 och utredning inför pastoratet 2014

Efter att staten och kyrkan skiljs åt 2000 vill kyrkonämnden i Gävle se över sina strukturer. Orsaken är ekonomiska orsaker och den nya kyrkoordningen. Tanken är att de fem församlingarna ska bli en församling. 2003 utser man en parlamentarisk styrgrupp som ska utreda frågan. I rapporten Framtiden i Svenska kyrkan i Gävle 2007 redovisas resultatet av utredningen. I ett avsnitt redovisas vilka tankar som kommit upp under de inledande samtalen under fullmäktiges sammanträde 2000-06-05. Man konstaterar först att territorieförsamlingsgränserna minskar alltmer i betydelse. Människor i allmänhet bryr sig inte om vad församlingen heter eller dess gränser. Huvudsaken är att det finns verksamhet som man är intresserad av. Församlingsgränserna upplevs inte alltid som naturliga. En annan tycker att det nog kan vara bra med en omorganisation, men församlingarnas känsla för sin församling måste bevaras. Någon annan menar att de som är verksamma i den kyrkliga organisationen känner för församlingar, men människor i allmänhet skulle nog föredra att hela kommunen var en kyrklig enhet.

Enligt direktiven ska de föreslå förändringar i arbetssätt, samverkansformer och formella strukturer. Bland annat ska de utgå från Gävlebornas andliga behov och en strävan att låta de olika kulturerna i de fem församlingarna berika helheten istället för att tjäna som revirmarkering. Rapporten redovisar också några stöttestenar, den tydliga trögheten att ändra invanda rutiner och strukturer. Prestige mellan kategorier, församlingar och verksamheter. Formell och informell ledning överensstämmer inte, ger oklara ledningsförhållanden.

Utredningen gör sedan en gedigen genomgång av verksamheten. Den gör en historisk genomgång och pekar på de utmaningar som ligger framför Svenska kyrkan. Den belyser de problem som samfällighet/församlingar har, vilket sedan löses av beslutet av att bilda pastorat. Den går igenom befolkningsutveckling, tillhörighets- och avgiftsunderlagsutveckling för Svenska kyrkan i Gävle. De genomför ett antal studiebesök. Till sist redovisar den sex olika framtidsmodeller. De redovisar också en välarbetad genomgång av alla församlingar utifrån de grundläggande uppdraget. Utifrån materialet drar utredningen slutsatsen att en indelningsändring till en större enhet med bra distriktsindelning inte negativt påverkar arbetet i egna lokaler och kontakter i närområdet. Strukturutredningen drar slutsatsen att en församling eller ett flerförsamlingspastorat är den bästa lösningen. Under 2007 genomförs en remissrunda bland församlingarna med mera. Den 2008-05-07 bestämmer Kyrkofullmäktige att genomföra en strukturberedningsprocess. Enligt beslutet ska arbetet startas 2008 och vara avslutat 2012. Strukturberedningens utgångspunkt hämtades från Strukturgruppens problemformulering. Hur skall vi i Gävle kyrkliga samfällighet med minskade resurser och ökande krav från samhället kunna frigöra resurser för att upprätthålla och förbättra kärnverksamheten, det vill säga församlingens grundläggande uppgift. (Dnr 2007-1051, Dnr 2008-1020-0150)

År 2012 bestämde kyrkomötet att det inte längre ska finnas några flerpastoratssamfälligheter från och med 2014. Redan 2007 hade kyrkomötet gett Kyrkostyrelsen i uppdrag att tillsätta en utredning, denna tillsattes 2008. 2011 kom utredningen 2011:2 Närhet och samverkan. Beslutet innebar att alla flerpastoratssamfälligheter ska ombildas till ett pastorat 2014 om inte annat beslutas. 2012 ber Heliga Trefaldighets församling om att Stiftsstyrelsen ska påbörja arbetet med att utreda om att få bilda en självständig församling utanför nuvarande kyrkliga samfällighet. Församlingens kyrkoråd anser att de ändringar som föreslås i Närhet och samverkan är helt riktiga. Men att bli ett storpastorat är inte vägen.

De anser inte att storpastorat skulle lösa problem för de kring staden liggande församlingarna. De anser att församlingens nuvarande storlek och förutsättningar inom verksamhet och ekonomi har goda möjligheter att klara sig som självständig församling. Kyrkorådet är inte enhälligt.

Stiftsstyrelsens arbetsutskott samråder med alla berörda kyrkoråd och konstaterar att kyrkoråden inte är överens om hur den kyrkliga indelningen inom Gävle stad ska se ut från 2014. Arbetsutskottet ser det som en angelägenhet att staden ses som en helhet och att den kyrkliga verksamheten hålls samman i så stor utsträckning som möjligt. De ska vara så smidigt som möjligt för de boende och församlingsmedlemmar. Kyrkoavgiften och begravningsavgiften får inte variera för mycket. Med anledning av det lägger arbetsutskottet två förslag, A. Handlar om att det blir ett pastorat, B. Innebär två pastorat. Två kyrkoråd med några reservationer utom Heliga trefaldighets röstar för förslag A. Heliga har också reservationer. Staffans församling kyrkoråd finns inte med i dokumentationen, men enligt muntliga källor röstade de för förslag A. I Gävle kyrkliga samfällighet röstar också majoriteten på A.

Samfälligheten blir pastorat

Under 2013 anställs en ny kyrkoherde som ska ombilda samfälligheten och de fyra församlingarna till Gävle pastorat. Den nya kyrkoherden tillträder i augusti. Uppdraget är att allt ska vara genomfört till den 1 januari 2014. Under hösten planeras verksamheten. Bilderna om hur denna omstöpning gått till är olika. Troligen lika sanna. Men under hösten bestäms att de fyra församlingarna ska delas in i fyra arbetslag, dessa följer inte församlingsindelningarna. Andersberg, Furuviik och Strömsbro går över till arbetslag som inte är inom dess församling. Det är lätt att vara efterklok, men sammanfattningsvis kan återigen sägas att många för illa i denna omstöpning, vilket inte är någons direkta fel, utan även denna gång berodde det på omständigheter. Förutsättningarna var inte de lättaste. Det fanns en stor oro i organisationen för vad som skulle hända. Inga formella fel har begåtts, men tiden var knapp. Det var svårt för förändringsledaren att få överblick över hela organisationen. Denne person var i princip till en början helt ensam. Det fanns ett starkt motstånd i organisationen. Den som gör den här typen förändringar ska troligen redan från början ha ett lag kring sig och extra resurser för förändringsarbete.

Några sammanfattande punkter om Gävles historia:

- Gävle är en del av Järnriket och låg strategiskt bra till för att dra nytta av denna tillgång. Det gjorde staden rik, redan i slutet av 1400-talet får staden stadsprivilegier. Det finns en hamn och rederier som bygger fartyg för att frakta järnet och andra varor. I staden finns Grosshandlare som köper och säljer varor. Det finns gott om lokalt kapital, vilket alstrar nya företag. Dessutom har Gävleborna redan på 1500-talet rätt till att fiska på hela norrlandskusten.
- Mycket i Gävles tidiga historia präglas av konflikten med Stockholm, som konkurrerade med Gävle om handeln. Stockholm ville hindra Gävle från att bedriva handel och lyckades få Gävles stad och handelsrättigheter inskränkta vid några tillfällen.
- Som så många andra städer har Gävle härjats av förödande bränder. 1569, 1609, 1776 och 1869.
- Gävles läge gjorde att Gävles ekonomi går på högvarv under 1800-talet.

- Hamnen och järnet gör att den första utvandringen börjar här. Hamnen gör också att nya idéer kommer hit. Den tidiga emigrationen gör att strömmar in idéer från Amerika, där friheten är större. Detta utbyte sker på folklig nivå.
- Det som radas upp tidigare nedan är troligen förklaringarna till att väckelserörelsen blir så stark i Gävle. Alla dessa punkter hänger samman med varandra:
  1. Att Gävle ligger i Uppsala stift, vilket är Ärkebiskopens stift, det gjorde att biskopen inte har lika mycket tid att ägna sig åt sitt stift. Det hindrade denne att ha koll på de spirade idéerna som grodde i den internationella staden Gävle.
  2. Hamnen, rederierna, gymnasiet och utbytet.
  3. Järnet och den tidiga emigrationen.
  4. Svenska kyrkans tröghet, ovilja och oförmåga att bereda plats i kyrkan för de nya invånarna i staden. Frikyrkans snabba organisation fångar upp de nya invånarna. De bygger snabbt nya kyrkor och blir en samlingsplats för nykomlingarna.
- Väckelserörelsen förstärker folkrörelser som nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen (även om frikyrkornas ledare motarbetar de socialistiska idéerna, rent teologisk är de fortfarande Lutherska i sin syn på klassamhället) vilket är början på demokratin och allmänrösträtt.
- Den starka frikyrkan och en stark arbetarrörelse har starkt påverkat Gävle och naturligtvis också Svenska kyrkan i Gävle.
- Under 1900-talet fortsätter industrialiseringen, men Gävle tappar mycket av sitt försprång, eller de andra städerna kommer ikapp, och kanske samtidigt lite av sitt självförtroende. Gävle kallas den sovande staden. Under senare av 1900-talet genomgår Gävle stora strukturomvandlingar, vilket troligen har påverkat staden på många sätt. Vår diakonipastoral 2016 visar generellt på sämre folkhälsa. Kanske hänger det ihop med dessa förändringar.

Några sammanfattande punkter om kyrkans indelnings historia generellt:

- Kristendomen kom till Sverige via handel och mission från kontinenten och de brittiska öarna. Officiell blev den kristna tron i Sverige i och med Olof Skötkonungs dop, alla svenska kungar har sedan varit kristna från 1100-talet och framåt.
- Socken skapades kring ett antal gårdar som hade kapacitet att ge tionde för att på så sätt underhålla en kyrka och en präst. Sockenindelningen i landet som helhet var troligen färdig omkring år 1300.
- Med reformationen kom församlingsbegreppet och det blev också ett kyrkorättsligt begrepp i kyrkoordningen 1571. Med begreppet församling nedtonades betydelsen av kyrkobyggnaden som ett heligt rum och istället tydliggjordes kyrkan som en gemenskap av troende.
- Reformationen på 1500-talet innebar en nedgång i sockenstämmans verksamhet. I slutet av 1500-talet och början av 1600-talet tog verksamheten dock fart igen. Socken hade efterhand också fått ett bredare ansvarsområde. De kyrkliga frågorna var inte längre lika dominerade på sockenstämmorna. Fattigvården fick istället en mer framträdande ställning.

- Begreppet församlingsrörelsen har använts för den förnyelse och förändring av församlinglivet som ägde rum omkring sekelskiftet 1900. Förutom diakoni kom också nya arbetsformer som ungdomskretsar och söndagsskola.
- Under hela 1900-talet har det diskuterats hur stor församlingen ska vara för att både klara ekonomi och samtidigt vara en plats för människor ska kunna mötas. Man pratar om flera församlingsbegrepp. På slutet av 80 – talet skriver Departementsrådet i en utredning om framtidens församlingar:

”De mycket små och de mycket stora församlingarna utgör enligt min uppfattning problem i den lokala strukturen. För de mycket små församlingarna kan problemet bestå i att de är för små för att en verkligt fungerande församlingsgemenskap skall kunna uppslå. Vidare kan det vara svårt att i mycket små församlingar finna människor som är villiga att åta sig förtroendeposter. Dessutom kan de ekonomiska svårigheterna bli överväldigande för sådana församlingar. De mycket stora församlingarna å andra sidan kan vara för stora för att upplevas som församlingsgemenskaper. Det är lätt att sådana församlingar blir enbart ett av flera administrativa områden i samhället.”

- 2000 skiljs staten och kyrkan. År 2012 bestämde kyrkomötet att det inte längre ska finnas några flerpastoratssamfälligheter från och med 2014.

Några viktiga sammanfattande punkter om Svenska kyrkan Gävles historia

- Staden Gävle har flera historier och därför har kyrkorna i de olika delarna vuxit fram i olika tider under helt olika förutsättningar. Det är berättelsen om staden, själva Gävle, med den medeltida kyrkan i staden Heliga Trefaldighets kyrka som brann och byggdes upp igen på 1600-talet, den nerbrunna kyrkan på 1800-talet Hospitalkyrkan, den något nyare kyrkan Staffan från 30- talet i den fattiga delen av staden. Det är bruksmiljöerna Strömsbro och Bomhus och dessa speciella historier. Hemlingby, där man till slut fick en kyrka. Det är de nyare områdena och småkyrkorörelsen som Sörby, Andersberg, Björsjö och Sätra med nya moderna kyrkor.
- Församlingars antal och indelningar har historiskt sett aldrig varit statiska, varken i Gävle eller i andra delar av landet. Indelningar följer det övriga samhällets utveckling. Gävle var till en början en del av Valbo socken. Mot slutet av medeltiden blev Gävle en egen församling.
- Under åren har det skett en hel del förändringar när det gäller indelningarna. 1602 hamnade Hille och Valbo under Gävle, de blev så kallade Annexförsamlingar. Hille hade sedan 1300-talet varit en del av Valbo. 1850 blev Valbo återigen eget pastorat. Men har många gånger fått släppa i från sig mark till Gävle. Bomhusområdet 1911, Vall 1919, Lexe 1939, 1964 hela östra Valbo fram till Upplandsgränsen.
- Gävle pastorat fick med tiden en allt större folkmängd, men det dröjde ända till 1916 innan pastoratet delades i två församlingar, Heliga och Staffan. Innan dess hade det skett distriktsindelningar och två nya kyrkor byggts i Strömsbro och Bomhus. I Staffan fanns till en början ingen kyrka utan gudstjänsterna ägde rum i församlingshuset. Först 1932 får Staffan en ny kyrka.

- I äldre tider tillhörde Bomhus alltså Valbo församling. Under 1890 när Korsnäs flyttade sitt sågverk till Bomhus aktualiserade frågan om egen kyrka. 1907 stod kyrkan färdig. Området var då delat mellan Gävle och Valbo. Vid församlingsindelningen 1916 hamnade distriktet inom Staffans församling.
- På 50-talet aktualiseras frågan om delning av församlingarna, eftersom folkmängden nu har växt. För att förbereda detta byggs nu ett antal nya kyrkor och 1958 invigs Tomaskyrkan. 1971 står Maria kyrkan färdig. Från och med 1978 är dessa nya församlingar. I slutet av 2010 går Tomas församling tillbaka in i Heliga igen.
- I Hemlingby fanns sedan lång tid tillbaka en kyrksal inrymd i skolan. Tredje söndagen i advent 1989 invigdes denna. Vid utbyggnaden av området Andersberg var det EFS-föreningen som ville bygga en kyrka, Andreas kyrkan invigdes 1977. Det var en samsarbetskyrka tillsammans med Svenska kyrkan, 1998 såldes den dock till Svenska kyrkan.
- Vid utbyggnaden av Södra Bomhus byggdes Björsjökyrka som invigdes 1993.

Några lärdomar från kapitlet Historia förutsättningar:

- Gävle har mycket att vara stolt över. Det var här som det nya svenska samhället tog fart under 1800-talet. Här växte den nya industrin fram, de nya folkrörelserna och den nya demokratin. När tiden är mogen ligger allt rätt för Gävle. Detta är viktigt att lyfta, att Gävle en gång i tiden legat i framkant på många områden.
- Frikyrkan har varit stark i Gävle och det har påverkat staden och Svenska kyrkan starkt.
- Organisationsförändringar på grund av ändrade ekonomiska förhållanden eller beslut från staten och Kyrkomötet har inte varit lätta att hantera. Konstruktionen med självständiga församlingar och samfällighetens mandat gjorde det svårt att hantera dessa förändringar på ett bra sätt. Pastoratet har det betydligt lättare att hantera sådana uppkomna situationer, men många människor har farit illa i organisationen på grund av organisationens oförmåga att fatta beslut. Detta lever i organisationen även om det inte är någons fel.
- Små sammanhang som den lilla församlingen förordas ofta. Människor blir nära besluten. Våra erfarenheter visar att små församlingar som fungerar verkligen kan vara ett ställe för människor att växa på. Men små församlingar är också sårbara om ledningen inte är bra, då är församlingsbor och personal otroligt utelämnade.
- De församlingsindelningar som nu finns är gjorda utifrån tidigare behov och förutsättningar. Att den historien finns är viktig ha med sig, men det är inte säkert att de historiska indelningarna är det bästa för kyrkan framöver. Det finns nog inget svar på hur den bästa församlingsindelningen ska se ut för all framtid.

Källor:

Bomhus – från fäbodbygd till industrisamhälle 1983

Bomhus kyrka 100 år 1907 – 2007 Uppsala stift 2007

Den samtida historien Studier till Gävles 550-årsjubileum 1996

Fabian Månsson och bondesocialismen, Per Meurling 1972

Förening och politik Folk rörelsernas politiska aktivitet i Gävle under 1880-talet, Ingrid Åberg

Framtiden för Svenska kyrkan i Gävle Parlamentariska strukturgruppens utredning 2007

Frikyrkorna, arbetarfrågan och klasskampen. Frikyrkörelsens hållning till arbetarnas fackliga och politiska kamp åren kring sekelskiftet av Irving Palm

Gatunamn och Gävlehistoria - Från Gästrikland 1997

Gävle vår hemstad – 1952

Gävle den odödliga staden och andra historier från Gästrikland 2009, Ulf Ivar Nilsson

Gävle på 1800-talet, Ulf Ivar Nilsson

Gävle från Vikingatiden och fram till 1600-talet. Gavledraget

Gävlevandringar med Folke av Folke Löfgren och Barbro Sollbe

Gästrikland Brevskolan Stockholm 1988

Gästriklands kyrkor Medeltid möter nutid av Ann Mari Karlsson och Bengt Ingmar Kilström

Heliga Trefaldighetskyrkan Gävle, Gösta Carlestam

Hövdingen Hjalmar Branting, Olle Svenning 2014

Historien om Sättra Förr och Nu

Närhet och samverkan. Betänkande från den av Kyrkostyrelsen tillsatta Strukturutredningen

.... Och staden reser sig ur havet, Gösta Carlestam 1996

Strömsbro – studier av ett samhälle 1976

Strömsbro kyrka och dess tjänare, Kjell Hertzman 1989

Staffans Kyrka 50 år, Staffans Församlingsblad nr 5 1982

Tur och Retur Amerika Utvandrarerna som förändrade Sverige, Ingvar Henricsson och Hans Lindblad

Uppsala Stift Historiska Perspektiv, Gunnar Granberg

Väckelse i staden – Från Gästrikland 1995”

Dnr 2007-1051

Dnr 2008-1020-0150

KN 2012-1054

<http://skogshistoria.se/aktivitet/det-skogsindustriella-klustret-gavle-dala/>

(https://sandviken.se/download/18.1c1963f812e2f8c05ed80001075/1480102452087/Gastrikland_o_Jarnet.pdf)

<http://www.gavledraget.com/20000-kultur/bomhus-kyrka-av-bengt-ingmar-kilstrom/>

<https://www.gd.se/artikel/gastrikland/gavle/nu-har-gavle-galvan-bommat-igen>

(<https://www.arbetarbladet.se/artikel/allmant/tomas-forsamling-lagger-ner-sig-sjalv>)

(<https://www.gd.se/artikel/ekonomi/tomas-forsamling-saljer-andreaskyrkan>)

(<https://www.gd.se/artikel/gastrikland/gavle/kyrkan-ingen-kyrka-langre>)

<https://www.gd.se/artikel/bygga-o-bo/staffans-hus-sveriges-forsta-forsamlingshem-blir-moderna-bostader>

<https://www.gd.se/artikel/gastrikland/gavle/kyrkan-ska-kraftsamla-pastorat-bildas-i-gavle>

<https://www.gd.se/artikel/gastrikland/gavle/kyrkan-ska-kraftsamla-pastorat-bildas-i-gavle>